

Program opieki nad zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029 (projekt)

Brzozie, 2025

Spis treści

1. Wstęp	5
2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami	6
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
3.1. Rola i znaczenie umów międzynarodowych w zakresie ochrony zabytków	6
3.2. Ustawodawstwo krajowe	7
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	13
4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami	13
4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie ponadlokalnym	15
5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	18
5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy	18
6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy	19
6.1. Położenie i krótka charakterystyka Gminy Brzozie	19
6.2. Zarys historyczny obszaru Gminy Brzozie	21
6.3. Środowisko kulturowe	23
6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony	25
6.4.1. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy Brzozie	27
6.4.2. Ochrona zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego	29
6.5. Zabytki ruchome	36
6.6. Stanowiska archeologiczne	36
6.7. Zabytki wpisane do gminnej ewidencji	50
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń	58
8. Założenia programowe	60
8.1. Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	67
9. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami	74
10. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami	76
11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami	78
12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków	83
Tabela 1. Zabytki nieruchome wpisane do Rejestru Zabytków	27
Tabela 2. Zestawienie stanowisk archeologicznych w Gminie Brzozie z wystawionymi kartami adresowymi	37
Tabela 3. Zabytki nieruchome Gminy Brzozie wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.	50
Tabela 4. Cele strategiczne, kierunki interwencji i zadania przewidziane do realizacji w ramach Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029.	60

Tabela 5. Ocena realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029.	76
Tabela 6. Szacunkowe koszty realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie w latach 2025-2029.	84
Rysunek 1. Położenie Gminy Brzozie na tle powiatu i województwa.....	19
Rysunek 2. Obszar Gminy Brzozie w podziale na sołectwa.	20
Rysunek 3. Walory przyrodniczo-krajobrazowe Gminy Brzozie.....	21
Rysunek 4. Wzór znaku rozpoznawczego konwencji haskiej służący do oznaczania obiektów zabytkowych w czasie pokoju.	68

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

Wykaz skrótów:

AZP – Archeologiczne Zdjęcie Polski

GEZ – Gminna Ewidencja Zabytków

WEZ – Wojewódzka Ewidencja Zabytków

GPOnZ – Gminny Program opieki nad zabytkami

NID – Narodowy Instytut Dziedzictwa

mpzp – miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego

WKZ – Wojewódzki Konserwator Zabytków

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania jest dziedzictwo kulturowe w granicach administracyjnych Gminy Brzozie. Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029 (dalej zwane GPOnZ), obejmuje różnorodne działania mające na celu identyfikację, dokumentację, konserwację i promocję zabytków znajdujących się na terenie gminy. Głównym celem programu jest zapewnienie ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego Gminy Brzozie dla przyszłych pokoleń poprzez określenie działań i zadań na rzecz ochrony w celu zapobiegania utraty zabytków oraz ochrony ich przed zniszczeniem.

Podczas opracowywania GPOnZ obligatoryjnym jest uwzględnienie celów zgodnie z art. 87 ust. 2 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.):

- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Program Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029 ma charakter uzupełniający w stosunku do innych aktów planowania w gminie tj. studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego. Stanowi również podstawę współpracy pomiędzy samorządem gminy, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

Dokument został opracowany zgodnie z wytycznymi z 2008 r. zawartych w poradniku metodycznym gminnego programu opieki nad zabytkami Narodowego Instytutu Dziedzictwa oraz zostały dodatkowo uwzględnione zapisy Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026, w którym podkreślono konieczność aktualizacji treści poradnika opracowanego w 2008 r., ponieważ nie uwzględnia on zmian prawnych oraz tematu aktualnych zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych i ewentualnego konfliktu zbrojnego na dziedzictwo kulturowe.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Zabytki zostały objęte ochroną zadeklarowaną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela zgodnie z art. 5, art. 6 ust 1 i art. 86 Konstytucji RP. Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1 pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2025 poz. 1153 z późn.zm.) zostały określone zadania własne gminy: „*zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy (...) kultury, w tym (...) ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*”. Obowiązek wykonania programu opieki nad zabytkami przez samorządy, określony został w przepisie art. 87 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.). Niniejsza ustawa stanowi główny akt prawny regulujący kwestie związane z identyfikacją, ochroną, konserwacją i opieką nad zabytkami na terenie całego kraju. Gminy mają obowiązek tworzenia własnych programów opieki nad zabytkami, które uwzględniają lokalne warunki oraz potrzeby związane z zachowaniem i promocją dziedzictwa kulturowego. GPOnZ opracowywany jest na okres czterech lat. Z realizacji programów zarząd województwa, powiatu i wójt (burmistrz, prezydent miasta) sporządza, co 2 lata, sprawozdanie, które przedstawia się odpowiednio sejmikowi województwa, radzie powiatu lub radzie gminy.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

3.1. Rola i znaczenie umów międzynarodowych w zakresie ochrony zabytków

Umowy międzynarodowe ratyfikowane i opublikowane w Dzienniku Ustaw RP należą do źródeł prawa powszechnie obowiązującego, co oznacza, że stają się źródłem praw i obowiązków konkretnych adresatów w krajowym porządku prawnym. Obowiązek ich przestrzegania dotyczy zarówno wszystkich organów administracji publicznej, jak i obywateli. Ratyfikowane umowy międzynarodowe, zwłaszcza Konwencje UNESCO oraz Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania, do realizacji których zostaliśmy zobowiązani wobec całej społeczności międzynarodowej. Determinują one kierunki działań podejmowanych przez administrację w ramach Krajowego programu. Podstawowe znaczenie dla formułowania celów i kierunków działania w ochronie zabytków

mają ratyfikowane przez Polskę konwencje międzynarodowe dotyczące ochrony zabytków.

Wśród konwencji UNESCO są to:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokół o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 1957 r. poz. 212) oraz Drugi Protokół sporządzony w Hadze dnia 26 marca 1999 r. do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 248);
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobiegania nielegalnemu przywozowi, wywozowi i przenoszeniu własności dóbr kultury, sporządzona w Paryżu 17 listopada 1970 r. (Dz.U. z 1974 r. poz. 106);
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego,
- przyjęta w Paryżu 16 listopada 1972 r. przez Konferencję Generalną Organizacji Narodów Zjednoczonych dla Wychowania, Nauki i Kultury na jej siedemnastej sesji (Dz. U. z 1976 r. poz. 190);
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony niematerialnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 17 października 2003 r. (Dz.U. z 2011 r. poz. 1018),
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 20 października 2005 r. (Dz. U. z 2007 r. poz. 1585);
- Konwencja o ochronie podwodnego dziedzictwa kulturowego sporządzona w Paryżu dnia 2 listopada 2001 r. (Dz. U. z 2021 r. poz. 1302).

Do ratyfikowanych Konwencji Rady Europy należą:

- Europejska konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (poprawiona) sporządzona w La Valetta dnia 16 stycznia 1992 r. (Dz. U. z 1996 r. poz. 564);
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy sporządzona w Grenadzie dnia 3 października 1985 r. (Dz. U. z 2012 r. poz. 210);
- Europejska Konwencja Krajobrazowa sporządzona we Florencji dnia 20 października
- Konwencja ramowa Rady Europy o wartości dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa sporządzona w Faro dnia 27 października 2005 r. (Dz.U. z 2023 r. poz. 396).

3.2. Ustawodawstwo krajowe

Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej
art. 5 Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju
art. 6 ust. 1 Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju
art. 86 Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.):

- Art. 3, który definiuje podstawowe pojęcia użyte w ustawie: zabytek, zabytek nieruchomy, zabytek ruchomy, zabytek archeologiczny, instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami, prace konserwatorskie, prace restauratorskie, roboty budowlane, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne, historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny, historyczny zespół budowlany, krajobraz kulturowy, otoczenie zabytku.

- Art. 4 Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

- 1) zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
- 2) zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
- 3) udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
- 4) przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
- 5) kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
- 6) uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

- Art. 6 ust 1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1) zabytki nieruchome będące, w szczególności:

- a) krajobrazami kulturowymi,
- b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- c) dziełami architektury i budownictwa,
- d) dziełami budownictwa obronnego,
- e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- f) cmentarzami,
- g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

2) zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393 ze zm.),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnymi działalnościami gospodarczej, religijnej i artystycznej.

ust. 2 Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

- Art. 7 Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 1a) wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

- Art. 16 ust. 1 Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

- Art. 17 ust. 1 Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 informacja o ochronie zabytku ust. 1;
- 3a) zasad i warunków sytuowania obiektów małej architektury;
- 4) składowania lub magazynowania odpadów.

ust. 2 W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647 z późn.zm.).

- Art. 18 ust. 1 Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy określaniu ustaleń strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, strategii rozwoju ponadlokalnego, planów ogólnych gmin, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów odbudowy albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

ust. 2 Określając ustalenia strategii, analiz, planów i studiów, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

- Art. 19 ust. 1 Określając ustalenia planu ogólnego gminy, miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego oraz miejscowego planu odbudowy, uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych:

1) objętych formami ochrony, o których mowa w art. 7 wraz z ich otoczeniem;

2) ujętych w wojewódzkiej lub gminnej ewidencji zabytków.

ust. 1a W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

ust. 1b W uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnia się w szczególności:

1) ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;

2) ochronę zabytków nieruchomych, innych niż wymienione w pkt 1, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;

3) wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych.

ust. 2 W przypadku, gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się przy określaniu ustaleń planów, o których mowa w ust. 1;

ust. 3 W miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

- Art. 20 Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu.

- Art. 21 Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

- Art. 22 ust. 1 Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

ust. 2 Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

ust. 3 Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

ust. 4 Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

ust. 5 W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

ust. 6 Właściwy dyrektor urzędu morskiego prowadzi ewidencję zabytków znajdujących się na polskich obszarach morskich w formie zbioru kart ewidencyjnych.

ust. 7 Ewidencje, o których mowa w ust. 1, 2, 4 i 6, mogą zawierać dane osobowe obejmujące:

- 1) imię, nazwisko i adres zamieszkania lub nazwę i adres siedziby właściciela lub użytkownika zabytku;
- 2) imię, nazwisko i podpis autora karty ewidencyjnej lub adresowej lub imię i nazwisko osoby, która wypełniła kartę ewidencyjną;
- 3) imię i nazwisko lub nazwę wykonawcy prac konserwatorskich, prac restauratorskich, badań konserwatorskich lub badań archeologicznych przy zabytku.

- Art. 89 Organami ochrony zabytków są:

- 1) minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego w imieniu, którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
- 2) wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2025 poz. 1153 z późn.zm.)

- Art. 7 ust. 1 Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

pkt 9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153)

Rozporządzenie określa rodzaj przedsięwzięć oraz sposób ich realizacji zapewniających ochronę zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Organizację i sposób ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych zabytków planuje się w jednostkach organizacyjnych posiadających zabytki oraz na poszczególnych stopniach administracji w sporządzanych dokumentach jakim są między innymi gminne plany ochrony zabytków.

Dla realizacji ochrony zabytków zasadnicze znaczenie ma całokształt przepisów dotyczących poszczególnych składników przestrzeni oraz poszczególnych rodzajów działań, ponieważ każda z niżej wymienionych ustaw normuje zasady postępowania dotyczące obiektów i stref zabytkowych.

1. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130 z późn.zm.) określa zadania z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego. W planowaniu przestrzennym konieczne są działania na rzecz ładu przestrzennego. Ustawa zobowiązuje organy samorządu województwa do sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego województwa oraz audytu krajobrazowego. Przy sporządzaniu tego planu określa się przede wszystkim system obszarów chronionych, a także strategię rozwoju województwa i wnioski z audytu krajobrazowego.
2. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2025 poz. 418 z późn.zm.),

3. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647 z późn.zm.);
4. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2024 poz. 1478 z późn.zm.),
5. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn.zm.),
6. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz. 87 z późn.zm.),
7. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491 z późn.zm.).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

1. Ustawie z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385 z późn.zm.),
2. Ustawie z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393 z późn.zm.).

Z kolei ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

1. Ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn.zm.).

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami

Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. M.P. 2023 poz. 1470)

Celem głównym „Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2023-2026” jest zwiększenie odporności zasobu zabytkowego w Polsce. Do realizacji tego celu opracowano trzy cele szczegółowe oraz osiem kierunków działań strategicznych.

Cel szczegółowy 1. Weryfikacja wybranego zasobu zabytków i wzmocnienie narzędzi ochrony dziedzictwa o wyjątkowej wartości.

Kierunek działań 1.1: Podnoszenie wiedzy o wybranych grupach zasobu zabytkowego kraju

1. Ochrona zasobu wielkoobszarowych i wieloelementowych zespołów architektury obronnej
2. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki kolejowej i zaplecza kolejowego.
3. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków techniki związanych z przemysłem wydobywczym/górnictwem/kopalnianym, węgla kamiennego i innych paliw kopalnych.
4. Weryfikacja i klasyfikacja zasobu, stanu zachowania z waloryzacją zabytków w zakresie zabytkowej architektury osad służbowych związanych z gospodarką leśną Lasów Państwowych.

Kierunek działań 1.2: Ochrona zabytków i zarządzanie zabytkami o wyjątkowej wartości.

1. Model i system wartościowania zabytków.
2. Plany zarządzania dla pomników historii
3. Wsparcie procesu tworzenia planów ochrony parków kulturowych.
4. System bezpieczeństwa zabytków.
5. Projektowanie konserwatorskie.

Kierunek działań 1.3: Realizacja międzynarodowych zobowiązań

1. Implementacja konwencji UNESCO z 1972 do ustawy o ochronie zabytków.
2. Wdrożenie Konwencji UNESCO z 2001.
3. Współpraca międzynarodowa z UNESCO-ICOMOS-ICCROM-UE.
4. Wsparcie procesu tworzenia planów zarządzania dla miejsc światowego dziedzictwa w Polsce.

Cel szczegółowy 2. Wzmocnienie potencjału organizacyjnego systemu ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.1: Cyfryzacja procesów administracyjnych

1. Cyfryzacja procesu inwestycyjno-budowlanego w zakresie ochrony zabytków.
2. Opracowanie i realizacja programu szkoleń specjalistycznych dla pracowników wojewódzkich urzędów ochrony zabytków.

Kierunek działań 2.2: Wzmacnianie zastosowania nowych technologii w ochronie zabytków

1. Wdrożenie i rozwój programu AZP+.
2. Digitalizacja i udostępnianie zasobu archiwalnego.
3. Rozwój zasobu dokumentacyjnego 3D.
4. Rozwój portalu Zabytek.pl.

Kierunek działań 2.3: Reforma finansowania ochrony i opieki nad zabytkami

1. Premia zabytkowa.
2. Wprowadzenie alternatywnego sposobu finansowania opieki nad zabytkami – crowdfunding.

Cel szczegółowy 3. Rola zabytków w zrównoważonym rozwoju (edukacja i partycypacja).

Kierunek działań 3.1: Wzmacnianie narzędzi ochrony zabytków wobec zmian klimatycznych

1. Strategia przeciwdziałania skutkom zmian klimatycznych dla zachowania zabytków.
2. Wsparcie procesu tworzenia gminnych programów opieki nad zabytkami.
3. Twój dom – dialog z tradycją.
4. Upowszechnianie tradycyjnych, neutralnych dla środowiska, metod i technik rzemieślniczych – „Szkola rzemiosł CAD”.
5. Warsztaty konserwatorskie – praktyka prac konserwatorskich.
6. Wzmacnianie kompetencji zawodów rzemieślniczych.
7. Proces prowadzenia inwestycji w obiektach zabytkowych – szkolenia dla samorządów.

Kierunek działań 3.2: Edukacja i podnoszenie świadomości społecznej wartości dziedzictwa kulturowego

1. Włączenie edukacji ochrony zabytków do programów nauczania w szkołach.
2. Badania społeczne i statystyczne dotyczące dziedzictwa kulturowego.
3. Pomiar wpływu kultury i dziedzictwa na rozwój społeczny.
4. Kampanie społeczno-edukacyjne dotyczące zagrożeń dziedzictwa kulturowego.
5. Wsparcie merytoryczne służb mundurowych oraz organów wymiaru sprawiedliwości w sprawach dotyczących przestępczości przeciwko zabytkom.
6. Edukacja o dziedzictwie kulturowym, z uwzględnieniem dostępności dla osób ze szczególnymi potrzebami.
7. Utworzenie i rozwój działalności Forum Posiadaczy Zabytków przy Generalnym Konserwatorze Zabytków.

Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030

Przyjęta Uchwałą Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. z 2020 r., poz.1060). Jako cel główny Strategia określa „**Wzrost jakości życia społecznego i kulturalnego Polaków**”. Realizacja tego celu odbywa się przez wdrażanie kierunków interwencji zaplanowanych do realizacji w trzech zasadniczych obszarach, których kluczowe znaczenie znajduje również odzwierciedlenie w nowym podtytule SRKS: *współdziałanie, kultura, kreatywność*. Są to:

Obszar 1: Współdziałanie – społeczeństwo obywatelskie,

Obszar 2: Kultura – tożsamość i postawy obywatelskie,

Obszar 3: Kreatywność – potencjał kulturowy i kreatywny.

Cel szczegółowy 2: Wzmacnianie roli kultury w budowaniu tożsamości i postaw obywatelskich

W ramach celu szczegółowego 2 SRKS wyróżniono następujące priorytety:

2.1. Tworzenie warunków oraz budowanie kompetencji dla wzmacniania uczestnictwa w kulturze,

2.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego oraz gromadzenie i zachowywanie dzieł kultury,

2.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury,

2.4. Umacnianie tożsamości i postaw obywatelskich przez kulturę,

2.5. Wzmocnienie promocji kultury polskiej za granicą.

4.2. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie ponadlokalnym

Strategiczne cele polityki województwa i powiatu w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami określone zostały w następujących dokumentach sporządzonych na poziomie wojewódzkim i powiatowym:

Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+

Przyjęta Uchwałą NR XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.

Cel główny: 4. Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

43. Przestrzeń kulturowa

4301. Ochrona, zachowanie, odnowa, wzmacnianie i promocja dziedzictwa kulturowego województwa,

4302. Adaptacja obiektów dziedzictwa kulturowego dla celów publicznych i komercyjnych

Plan zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego

W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa kujawsko-pomorskiego, przyjęto za cel nadrzędny zbudowanie struktur funkcjonalno-przestrzennych podnoszących konkurencyjność regionu i jakość życia mieszkańców.

Cel szczegółowy: - zwiększenie atrakcyjności regionu w wymiarze europejskim jako pochodnej jego walorów przyrodniczych i dziedzictwa kulturowego, wysokich standardów życia mieszkańców, wysoce sprawnych systemów infrastruktury technicznej, dogodnych powiązań ze światem zewnętrznym;

W Planie przyjęto również, że w obszarze dziedzictwa kulturowego wymaga się przestrzegania następujących zasad:

- zachowania dziedzictwa kulturowego w stanie umożliwiającym jego przetrwanie dla przyszłych pokoleń;
- harmonijnego kształtowania krajobrazu kulturowego;
- dbałości o integralność zabytkowych struktur urbanistycznych i ruralistycznych.

Kierunki działań odnoszące się do dziedzictwa kulturowego dotyczą zarówno ochrony dóbr kultury, jak i wykorzystania ich walorów do podniesienia konkurencyjności i atrakcyjności regionu.

Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028

Przyjęty uchwałą NR XII/199/25 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 maja 2025 r.

Cel główny: Skuteczna edukacja

Cel operacyjny: Podniesienie jakości kształcenia i wychowania

Kierunek działań: Popularyzacja wiedzy o znaczeniu i konieczności ochrony zabytków.

W ramach działania wspierane będą wszelkie przedsięwzięcia mające na celu podnoszenie świadomości wśród dzieci i młodzieży oraz dorosłych z zakresu ochrony zabytków.

Kierunek działań: Edukacja

Edukacja to kierunek szerokich działań o charakterze ogólnym, edukacyjno-społecznym, przeznaczony dla grup, które nie są bezpośrednio odpowiedzialne za ochronę zabytków. Ma na celu zwiększenie zainteresowania dziedzictwem i skuteczniejsze docieranie z treściami istotnymi dla ochrony dziedzictwa do odbiorców nieposiadających ugruntowanej wiedzy o dziedzictwie i zabytkach.

Cel główny: Zdrowe, aktywne i zamożne społeczeństwo

Cel operacyjny: Kultura, sztuka i dziedzictwo narodowe

Kierunek działań: Promocja

Jednym z największych zagrożeń dla dziedzictwa jest niska świadomość jego wartości wśród społeczeństwa. Aby temu zapobiec konieczne jest wskazywanie wartości historycznej, artystycznej obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie województwa.

Kierunek działań: Dokumentacja i popularyzacja

Dokumentowanie dziedzictwa to proces rejestrowania, badanie i archiwizowania informacji o obiektach, tradycjach. Służy to pełnej identyfikacji i wszechstronnemu poznaniu pod względem historii, funkcji, stylu, stanu zachowania substancji zabytkowej, budowy i właściwości technologicznych, pierwotnej formy i wyglądu, kolejnych przekształceń i nawarstwień, w końcu znaczenia kulturowego oraz wartości materialnych i niematerialnych.

Cel główny: Dostępna przestrzeń i czyste środowisko

Cel operacyjny: Przestrzeń kulturowa

Kierunek działań: Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane

Głównym celem współfinansowania prac konserwatorsko-restauratorskich i budowlanych przy zabytkowych obiektach nieruchomych i ruchomych służy poprawie i ocaleniu materii i formy obiektu zabytkowego dla przyszłych pokoleń.

Audyt krajobrazowy

Przyjęty Uchwałą Nr LXI/851/23 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 25 września 2023 r., obowiązuje od 25 grudnia 2023 r.

Audyt krajobrazowy jest specjalistycznym dokumentem implementującym zapisy Europejskiej Konwencji Krajobrazowej ukierunkowanej na ochronę i planowanie krajobrazu. Jest opracowywany i przyjmowany przez samorząd województwa nie rzadziej niż raz na 20 lat. Identyfikuje w szczególności: krajobrazy występujące na obszarze województwa, ich cechy charakterystyczne, ocenia ich wartości oraz wskazuje krajobrazy priorytetowe.

Rekomendacje w zakresie zadań mających na celu zachowanie dotychczasowego stanu lub doprowadzenie do stanu pożądanego, adekwatnie do charakterystyki, wartości i zagrożeń zidentyfikowanych, dla możliwości zachowania wartości danego krajobrazu (Kod krajobrazu 04-315.12-51):

3. Koordynacja działań podejmowanych dla osiągnięcia celów występujących na danym obszarze objętym formami ochrony przyrody, o których mowa w art. 6 ust. 1 pkt 1-9 ustawy z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody, oraz form ochrony zabytków, o których mowa w art. 7 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Prowadzenie działań rewitalizacyjnych obiektów ulegających dewastacji i przystosowanie ich na cele użytkowe.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1. Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy

Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzozie

Przyjęte uchwałą Rady Gminy Brzozie NR XXVI/163/2018 z dnia 08 marca 2018 roku.

W Studium uwzględnia się problematykę dotyczącą ochrony zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru, zabytków znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków oraz parków kulturowych. W Studium ponadto ustala się strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują ograniczenia, zakazy i nakazy mające na celu ochronę znajdujących się na tym terenie zabytków.

W celu ochrony wartości zabytkowych i kulturowych określono obszary i obiekty, które ze względu na posiadane wartości kulturowe objęte zostały ochroną konserwatorską lub urbanistyczną, w tym:

- wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej celem zachowania historycznych układów zabudowy, zabezpieczenia właściwego ich eksponowania oraz zabezpieczenia terenów pod kątem ochrony archeologicznej, dla których zostały określone odpowiednie zakazy i nakazy;
- wyznaczono obszary i obiekty chronione z mocy ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami – wpisane do rejestru zabytków;
- historyczne układy ruralistyczne, cmentarze, pałace i dwory, kościoły, szkoły, zabytki techniki i kultury materialnej, aleje starodrzewia oraz parki dworskie i podworskie wraz z towarzyszącą zielenią;
- objęto ochroną obiekty zabytkowe na terenie Gminy Brzozie (gminna ewidencja zabytków).

6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego gminy

6.1. Położenie i krótka charakterystyka Gminy Brzozie

Gmina Brzozie jest gminą wiejską położoną w powiecie brodnickim, w północno-wschodniej części województwa kujawsko-pomorskiego (Rysunek 1.). Miejscowość Brzozie pełni rolę ośrodka usługowo-administracyjnego oraz centrum aktywności społeczno-gospodarczej w jednostce. Gmina złożona jest z 11 sołectw (Rysunek 2.), tj.: Brzozie, Jajkowo, Janówko, Świecie, Wielki Głęboć, Mały Głęboć, Sugajno, Zembrze, Małe Leżno, Wielkie Leżno, Trepki i obejmuje 22 wyznaczonych wsi, kolonii i osad. Powierzchnia jednostki liczy 93,7 km². Północno-wschodnia granica gminy rozgranicza województwa kujawsko-pomorskie oraz warmińsko-mazurskie.

Rysunek 1. Położenie Gminy Brzozie na tle powiatu i województwa.

Źródło: opracowanie własne.

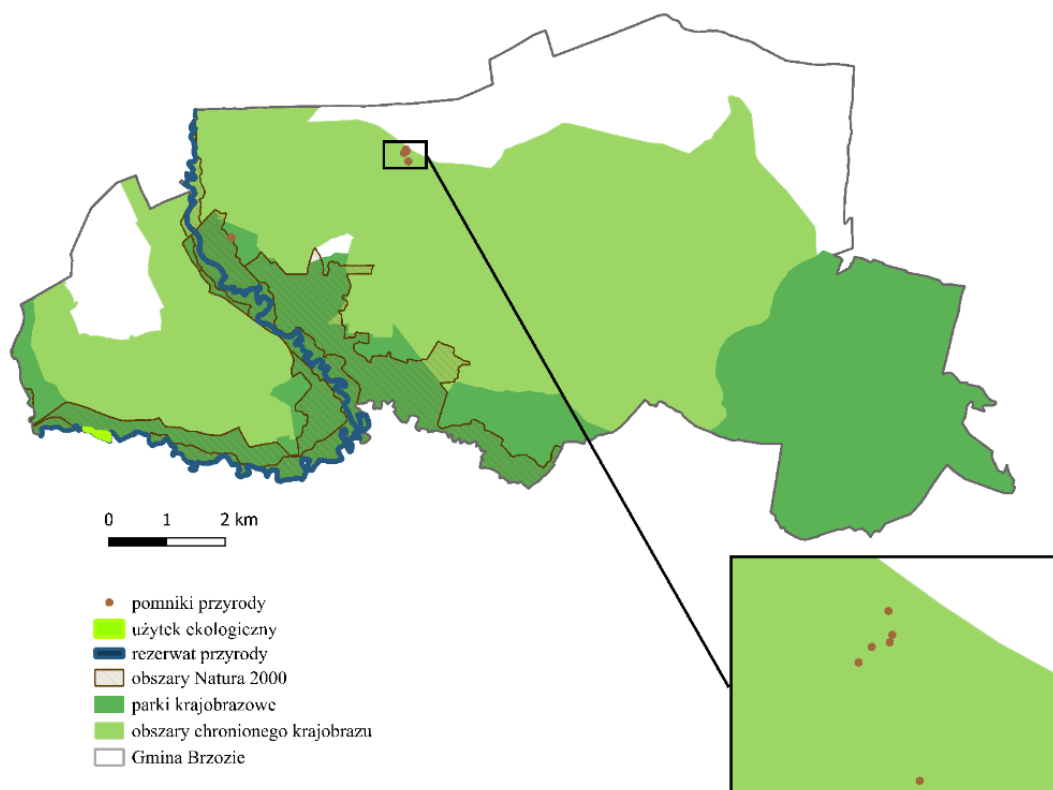
Rysunek 2. Obszar Gminy Brzozie w podziale na sołectwa.

Źródło: opracowanie własne.

Gmina odznacza się typowym charakterem rolniczym. W strukturze przestrzennej terenu dominują użytki rolne, natomiast tkankę osadniczą wyznaczają rozproszone skupiska wiejskiej, jednorodzinnej zabudowy. W kategorii podziału na regiony fizycznogeograficzne obszar Gminy Brzozie leży w granicach makroregionu Pojezierze Chełmińsko-Dobrzyńskie (315.1) (Rysunek 4.) oraz w granicach mezoregionów: Pojezierze Brodnickie (315.12), Dolina Drwęczy (315.13), Pojezierze Dobrzyńskie (315.14) oraz Garb Lubawski (315.15). Urozmaicona rzeźba terenu, zróżnicowane warunki glebowe, liczne jeziora, rzeki i mokradła spowodowały, że na terenie gminy wykształciły się różne typy zbiorowisk roślinnych i bogata szata roślinna oraz fauna. Gmina charakteryzuje dużym działem powierzchniowych form ochrony przyrody, aż 83,1% powierzchni gminy jest objęte czynną ochroną. Gmina Brzozie zaliczona jest do obszaru Zielonych Płuc Polski, które zostały wyznaczone w celu ochrony najwyższych w skali kraju walorów przyrodniczych i krajobrazowych.

Rysunek 3. Walory przyrodniczo-krajobrazowe Gminy Brzozie.

Źródło: opracowanie własne.

6.2. Zarys historyczny obszaru Gminy Brzozie

Gmina Brzozie posiada bogatą i udokumentowaną historię osadnictwa, sięgającą epoki kamienia. Zachowały się liczne ślady działalności człowieka, pochodzące z epoki kamienia. Najstarsze pochodzą z mezolitu (ok. 8000-4500 p.n.e.), odkryto je w rejonie Świecia i Jajkowa. Rozwój osadnictwa stał się szczególnie intensywny w neolicie (ok. 4500-1800 p.n.e.), koncentrując się w żyznej dolinie Drwęcy. Ciągłość osadniczą potwierdzają ślady z kolejnych epok oraz powstanie pierwszych stałych osad wczesnośredniowiecznych na przełomie VI i VII wieku.

W okresie formowania się państwa polskiego, tereny te stanowiły integralną część historycznej ziemi chełmińskiej. Kluczowe dla jej dalszych losów decyzje podjął na początku XIII wieku książę Konrad I Mazowiecki. W 1222 roku nadał on ziemię chełmińską biskupowi misyjnemu Chrystianowi, by wesprzeć akcję chrystianizacyjną Prusów. Gdy misja ta nie przyniosła oczekiwanych rezultatów, książę

Brzozie polskie, w dok. *Brese*, *Brzoze Pauli* i *Brzoze Johannis*, wś, pow. brodnicki. Zapewne ta wieś wspomniana jest jako własność bisk. płockich w dok. z r. 1229 p. n. „*Brese*”. (Kod. maz. 3). Należała dawniej do par. Górzno. W XIV w. B. pawłowe (Pauli) dawało czynszu biskupom płockim 34 grzyw., po 2 kury z łanów i z karczmy. Było we wsi 68 łan. i 4 puste. B. Janowe (Johannis) dawało 22½ grzyw. i miało 54 łan. (45 ?). W r. 1570 Brzoze Polskie płaci od 24 łan., młyna, 6 zagr. Zapewne z drugiej części powstało Janowo polskie i niemieckie podane w spisie z r. 1570. J. Polskie ma 23 łany i 3 łan. sott., J. Niemieckie 11½ łan.

Źródło: Fragment ze słownika geograficznego Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich, Tom XV cz.1

sprowadził Zakon Krzyżacki, któremu w 1230 roku formalnie przekazał ziemię chełmińską w posiadanie.

Po ponad dwóch stuleciach panowania zakonnego, w wyniku zwycięskiej dla Królestwa Polskiego wojny trzynastoletniej (1454-1466), na mocy II pokoju toruńskiego w 1466 roku cały region powrócił w granice Korony Polskiej. W ramach nowej organizacji administracyjnej tych ziem, w 1479 roku teren dzisiejszej gminy został włączony do dóbr królewskich jako część starostwa brodnickiego.

Wiek XVII przyniósł znaczne zniszczenia spowodowane wojnami polsko-szwedzkimi. Wyludnione i zrujnowane tereny były w II połowie XVII i w XVIII wieku zasiedlane przez kolonistów z zachodu, głównie ludność pochodzenia niemieckiego i niderlandzkiego, co wpłynęło na strukturę etniczną i gospodarczą regionu.

Nowy etap w dziejach ziemi chełmińskiej rozpoczął I rozbiór Polski w 1772 roku, w którego wyniku obszar ten został zaanektowany przez Królestwo Prus. Wiek XIX, mimo trwania zaboru, był okresem głębokich przemian gospodarczych. W ramach pruskich reform zlikwidowano pańszczyznę i przeprowadzono proces uwłaszczenia chłopów, co doprowadziło do powstania nowoczesnej struktury agrarnej i rozwoju dużych majątków obszarniczych. Istotnym impulsem dla gospodarki było poprowadzenie przez te tereny linii kolejowej z Brodnicy do Nowego Miasta Lubawskiego, która ułatwiła transport i zbył produktów rolnych. Jednocześnie nasiliła się polityka germanizacyjna, której narzędziem była m.in. działająca od końca XIX wieku Komisja Kolonizacyjna, zajmująca się wykupem polskiej ziemi i parcelowaniem jej między niemieckich osadników.

Do odrodzonej Polski obszar Gminy Brzozie powrócił na mocy postanowień Traktatu Wersalskiego. Faktyczne przejęcie tych ziem przez polską administrację nastąpiło w styczniu 1920 roku. W II Rzeczypospolitej teren gminy znalazł się w powiecie brodnickim, w województwie pomorskim. Okres II wojny światowej i okupacji hitlerowskiej (1939-1945) przyniósł masowe represje i eksterminację ludności polskiej.

Po 1945 roku powiat brodnicki wszedł w skład województwa pomorskiego (od 1950 r. przemianowanego na bydgoskie). W wyniku reformy administracyjnej z 1975 roku Gmina Brzozie znalazła się w nowo utworzonym województwie toruńskim. Ostatnia reforma z 1999 roku przywróciła powiaty, a Gmina Brzozie wraz z powiatem brodnickim stała się częścią nowo powołanego województwa kujawsko-pomorskiego.

6.3. Środowisko kulturowe

Na krajobraz kulturowy Gminy Brzozie składają się zarówno elementy przyrodnicze, jak i wielowiekowe nawarstwienia działalności człowieka, tworzące jej dziedzictwo materialne i niematerialne. Fundamentem tego dziedzictwa są niewidoczne na powierzchni ziemi, lecz udokumentowane pozostałości pradziejowego i historycznego osadnictwa, stanowiące najstarszy zapis dziejów tego terenu.

Na przestrzeni wieków ukształtował się historyczny układ ruralistyczny wsi, który objęto strefą ochronną. Mimo naturalnych przemian wynikających z rozwoju przestrzennego oraz zmian własnościowych, rdzeń zabudowy, układ działek siedliskowych, osi kompozycyjnych oraz powiązań z otoczeniem pozostał czytelny. Ochroną objęto miejscowości o zwartej zabudowie w typie owalnicy, takie jak Brzozie, Mały Głęboćek i Sugajno, oraz wsie o układzie przydrożnicy: Janówko, Wielki Głęboćek, Małe Leżno, Wielkie Leżno i Zembrze. Ochrona tych układów ma na celu zachowanie ich historycznej kompozycji przestrzennej, skali zabudowy oraz relacji z otaczającym krajobrazem rolniczym. Tkanę architektoniczną tworzy tradycyjna zabudowa mieszkalna i gospodarcza. Obiekty o najwyższych wartościach kulturowych zostały wpisane do gminnej ewidencji zabytków.

W strukturę środowiska kulturowego wpisane są dominanty architektoniczne i kompozycyjne, wśród których wyróżniają się zespoły podworskie i parki dworskie – w Augustowie, Jajkowie i Kuligach. Chociaż ich pierwotna struktura uległa częściowemu zatarciu, wciąż stanowią one cenne świadectwo kultury ziemiańskiej. Historyczne parki dworskie zawierają kompozycje z cennym starodrzewem i podlegają ochronie konserwatorskiej. Wiele z tych obszarów zieleni komponowanej wymaga działań rewaloryzacyjnych, od uzupełnień po kompleksowe odtworzenie na podstawie badań i w uzgodnieniu ze służbami konserwatorskimi.

Środowisko kulturowe gminy dopełniają obiekty sakralne, będące nie tylko centrami życia duchowego, ale i ważnymi punktami orientacyjnymi w krajobrazie. Uzupełnieniem sieci osadniczej są liczne kapliczki i krzyże przydrożne, stanowiące materialny wyraz lokalnej pobożności. Ważnymi miejscami pamięci są także cmentarze rzymskokatolickie i ewangelickie oraz rodowy rodziny Abramowskich, które oprócz wartości historycznych, posiadają również istotne walory krajobrazowe. Całość dziedzictwa materialnego spajają zjawiska kultury niematerialnej – lokalne tradycje, zwyczaje i przekazy ustne, które budują tożsamość mieszkańców i nadają miejscom głębsze znaczenie.

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

Na terenie gminy Brzozie nie występują obecnie obiekty o najwyższej randze ochrony, takie jak Pomnik Historii uznany przez Prezydenta RP ani nie funkcjonuje żaden Park Kulturowy.

6.4. Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Rejestr zabytków, dla zabytków znajdujących się na terenie województwa prowadzi wojewódzki konserwator zabytków. Do rejestru wpisuje się zabytki nieruchome i zabytki ruchome. Do rejestru nie wpisuje się zabytków wpisanych na Listę Skarbów Dziedzictwa, wpisanych do inwentarza muzeum lub wchodzących w skład narodowego zasobu bibliotecznego. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami określa formy ochrony zabytków. Zgodnie z art. 7 wyżej wymienionej ustawy do form ochrony zabytków należą:

1. Wpis do rejestru zabytków
Rejestr zabytków jest podstawową i najstarszą formą ochrony zabytków w Polsce. Podstawą wpisu do rejestru jest decyzja administracyjna wydawana przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, uznająca dany obiekt za zabytek. Wpisanie zabytku nieruchomego do rejestru ujawnia się w księdze wieczystej danej nieruchomości na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków na podstawie decyzji o wpisie tego zabytku do rejestru. Zabytek ruchomy wpisuje się do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.
2. Wpis na Listę Skarbów Dziedzictwa
Lista Skarbów Dziedzictwa jest formą ochrony zabytków, wprowadzoną do ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dopiero w 2015 roku. Na Listę Skarbów Dziedzictwa wpisuje się zabytek ruchomy o szczególnej wartości dla dziedzictwa kulturowego zaliczany do jednej z kategorii wymienionych w art. 14a ust. 2 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (przepis wymienia 13 kategorii, w tym m.in.: zabytki archeologiczne, które mają więcej niż 100 lat, wchodzą w skład zbiorów archeologicznych lub zostały pozyskane w wyniku badań archeologicznych lub przypadkowych odkryć, wykonane ręcznie na dowolnym materiale akwareli, gwaszy i pastelów, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 30 000 euro oraz nie są własnością ich twórców, oryginalne rzeźby, posągi lub ich kopie wykonane tą samą techniką co oryginał, nieobjęte kategorią wskazaną w pkt 1, które mają więcej niż 50 lat, ich wartość jest wyższa niż 50 000 euro oraz nie są własnością ich twórców). Celem tej formy było zapewnienie ochrony zabytkom ruchomym, o szczególnym znaczeniu dla dziedzictwa narodowego, które miały docelowo podlegać wpisowi na Listę także z urzędu, a zatem inaczej aniżeli w przypadku rejestru zabytków, gdzie wpis zabytku ruchomego następuje na wniosek właściciela.
3. Uznanie za pomnik historii
Uznanie za pomnik historii następuje w drodze rozporządzenia Prezydenta RP, przy czym wniosek składa minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Za pomnik historii może być uznany tylko zabytek nieruchomy wpisany do rejestru zabytków i szczególnej wartości park kulturowy . Uznanie za pomnik historii nie rodzi skutków prawnych, stanowiąc formę promocji i upowszechniania zabytków

o szczególnej wartości dla kultury. Ochrona prawna wynika z wpisu do rejestru lub utworzenia parku kulturowego.

4. Utworzenie parku kulturowego

Park kulturowy jest formą ochrony właściwą dla ochrony krajobrazu kulturowego. Tworzy się go w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej – oznacza to, że park kulturowy właściwy jest dla ochrony tylko takiego krajobrazu kulturowego, który zawiera zabytki nieruchome, charakterystyczne dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej. Powołanie parku kulturowego następuje w drodze uchwały rady gminy po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków.

5. Ustalenie ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Przyjęte regulacje, wskazane w art. 18 i 19 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami stanowią doprecyzowanie zadań organów administracji publicznej w sferze ochrony zabytków przy gospodarowaniu przestrzenią publiczną. Wskazany w nich zakres ochrony powinien mieć bezpośrednie przełożenie na treść studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz planów miejscowych. Właściwe organy planistyczne mają obowiązek brania pod uwagę przy gospodarowaniu przestrzenią „stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej”, jak również ich obszarów i zasad ochrony. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia, innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, parków kulturowych. W przypadku decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków. Natomiast w uchwale określającej zasady i warunki sytuowania obiektów małej architektury, tablic i urządzeń reklamowych oraz ogrodzeń uwzględnić należy ochronę zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia oraz ochronę zabytków nieruchomych znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków, a także wnioski i rekomendacje audytów krajobrazowych oraz plany ochrony parków krajobrazowych. W studium i miejscowym planie ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Na obszarze Gminy Brzozie funkcjonują dwie z wyżej wymienionych form ochrony zabytków, są to wpisy do rejestru zabytków oraz ustalenia ochrony w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego.

6.4.1. Zabytki o najwyższym znaczeniu dla Gminy Brzozie

Najważniejszym elementem dziedzictwa kulturowego Gminy Brzozie są zabytki wpisane do Rejestru Zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego. Zabytki objęte są ochroną w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, stanowią własność prywatną i kościelną.

Tabela 1. Zabytki nieruchomości wpisane do Rejestru Zabytków.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Nr i data wpisu do Rejestru Zabytków
1.	Brzozie	Kościół parafialny pw. Wszystkich Świętych	Brzozie 23	1826 r. k. XIX w.	431 z 1983-07-20; A/244 z 2004-11-22

OŚRODEK DOKUMENTACJI ZABYTEKÓW W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTEKÓW ARCHITEKTURY I BUDOWNICTWA

1. Obiekt: **KOŚCIÓŁ PARAFIALNY p.w. WSZYSTKICH ŚWIĘTYCH**

2. Czas powstania: **1826**

3. Miejscowość: **BRZÓZIE**

4. Adres: **87-313 Brzozie**

5. Przynależność administracyjna: **toruńskie**

6. Poprzednie nazwy miejscowości: **Brzoze, Brzoze Pauli, Brzoze**

7. Przynależność administracyjna przed 1.VI.1975 r.: **bydgoskie**

8. Właściciel i jego adres: **Parafia rzymsko-katolicka Wszystkich Świętych, 87-313 Brzozie**

9. Użytkownik i jego adres: **J.W.**

10. Rejestr zabytków: **A/431 20.07.1983**

11. Zdjęcia, rzut, przekrój, sytuacja, orientacja

Widok od str. pld.
Widok od frontu.

Orientacja
1 : 25 000
1 : 10 000

Brzozie

Forma ochrony: Rejestr zabytków, Ewidencja zabytków

Inspire id: PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_04_BK.117937, PL.1.9.ZIPOZ.NID_E_04_BK.213067

Kościół znajduje się on po środku wsi Brzozie, na terenie podłużnego założenia cmentarnego położonego na osi wschód-zachód, na rozwidleniu drogi prowadzącej od drogi krajowej nr 15 relacji Toruń – Olsztyn. Całe założenie cmentarne wraz z kościołem i dzwonnica – w konstrukcji drewnianej, szkieletowej opieranej deskami, która zlokalizowana jest na południowy zachód od kościoła – otoczone jest masywnym murem z kamienia polnego z metalowymi, ozdobnymi furtkami. Wnętrze kościoła halowe, trójnawowe z prezbiterium na osi i chorem w części zachodniej. Wystrój wnętrza – neogotycki z 2 poł. XIX w. W ołtarzu głównym obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem – barokowy z XVII wieku.

Obecnie kościół wraz z dzwonnica jest zachowany w bardzo dobrym stanie. Samorząd regularnie prowadzi działania z wiązane z dotowaniem prac konserwatorsko-renowacyjnych obiektu i archeologicznych.

L.p.	Miejscowość	Obiekt	Adres	Datowanie	Nr i data wpisu do Rejestru Zabytków
2.	Kuligi	Dwór	Kuligi 1	II poł. XIX w.	465 z 1985-01-18; A/142 z 2004-05-14

OSRODEK DOKUMENTACJI ZABYTKÓW W WARSZAWIE
KARTA EWIDENCYJNA ZABYTKÓW ARCHITECTURY I BUDOWNICTWA

1. Obiekt: DWÓR

2. Miejsowość: KULIGI

3. Adres: Kuligi 17

4. nr hipoteczny: t. I, k. 1.

5. Przynależność administracyjna: województwo toruńskie, powiat bydgoski, brodnicki

6. Poprzednie nazwy miejscowości: Kulligi

7. Właściciel i jego adres: Państwowe Gospodarstwo Rolne w Jądkowie.

8. Uprawnik i jego adres: J. W.

9. Rejestr zabytków: Nr 465, data 18.01.1985

10. Zdjęcie, plan sytuacyjny, rzut

11. Orientacja.

12. Rzut parteru. 1 : 200.

13. Skala 1:200

14. 5300

15. 1260

16. 0 1 2 3 4 5 m.

17. autor zdjęć B. Horbaczewski, data wykonania VI, 1979r., miejsce przechowywania negatywów PKZ O/Toruń.

Forma ochrony: Rejestr zabytków, Ewidencja zabytków

Inspire id: PL.1.9.ZIPOZ.NID_N_04_BK.123960, PL.1.9.ZIPOZ.NID_E_04_BK.213041

Dwór w Kuligach położony jest na północnym krańcu wsi. Zbudowany w stylu eklektyczny z elementami renesansowymi. Budynek wzniesiony na rzucie wydłużonego prostokąta, częściowo podpiwniczony, murowany, piętrowy. Nakryty wysokim dachem dwuspadowym, akcentowanym wieżyczką, z wystawkami w obu elewacjach. Obecnie w stanie do remontu, widoczne są znaczne spękania konstrukcyjne, zniszczone tynki. Dotychczas przeprowadzono prace remontowe połaci dachowej. Dwór stanowi własność prywatną. Obiekt nie jest zamieszkały.

W odniesieniu do zabytków wpisanych do rejestru w tym zabytków archeologicznych. Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami wymaga uzyskania pozwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w przypadku:

- prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych,
- wykonywania robót budowlanych w otoczeniu zabytku,
- prowadzenia badań konserwatorskich,
- prowadzenia badań archeologicznych,
- przemieszczania zabytku nieruchomego,
- dokonywania podziału zabytku nieruchomego,
- zmiany przeznaczenia zabytku lub sposobu korzystania z tego zabytku,
- umieszczania na zabytku urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z wyłączeniem, tablic informujących, iż dany obiekt jest zabytkowy,

- podejmowania innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku,
- poszukiwania ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

6.4.2. Ochrona zabytków w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego

W strukturze przestrzennej Gminy Brzozie znajduje się wiele cennych obiektów o wysokich walorach kulturowych. Miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego dla terenu gminy, określają obowiązkowe zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków. W planach zostały ustalone formy ochrony dla obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków, obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków oraz dla stanowisk archeologicznych. Zostały ustalone także strefy ochrony konserwatorskiej. Ochronie podlegają także wyjątkowe walory przyrodniczo – krajobrazowe. Na terenie gminy nie znajdują się obiekty mogące zaliczać się do dóbr kultury współczesnej.

Priorytetowym działaniem jest zapewnienie maksymalnej ochrony zachowanych zasobów dziedzictwa kulturowego i tworzenia warunków sprzyjających kreacji nowych wartości w harmonii z otoczeniem kulturowym i przyrodniczym. W szczególności wymagana jest ochrona obiektów i zespołów zabytkowych prawnie chronionych i ich otoczenia przed zmianami mogącymi spowodować degradację ich wartości historycznych, estetycznych i architektonicznych oraz porządkowanie i rehabilitacja istniejących założeń parkowych i cmentarzy. W odniesieniu do krajobrazu kulturowego, parków i cmentarzy ochroną należy objąć kompozycję przestrzenną, elementy małej architektury, zespoły zorganizowanej zieleni utrwalonej w krajobrazie kulturowym w postaci alei przydrożnych, drzewostanu oraz cmentarzy. Zakazuje się realizacji inwestycji mogących wpłynąć negatywnie na krajobraz kulturowy, w tym wycinki zabytkowego drzewostanu.

Obejmujący całą powierzchnię gminy Miejscowy Plan Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Brzozie podjęty w dniu 30 maja 2005 r. uchwałą Rady Gminy Nr XXIII/114/2005 określa misję, cele i kierunki działania gminy.

W § 9 MPZP określa się ogólne zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego w obszarze opracowania planu.

W § 11 MPZP przyjmuje się ogólne ustalenia dla obszaru opracowania w zakresie obiektów wpisanych do rejestru zabytków nieruchomych, parków dworskich i pozostałych oraz zawiera wykaz zabytków ujętych w gminnej ewidencji zabytków, tj.:

- 1) szczególnej ochronie podlegają obiekty wpisane do rejestru zabytków tj. kościół parafialny w Brzoziu oraz dwór w Kuligach;
- 2) wokół obiektów architektury i budownictwa o wartości kulturowej oraz wokół stanowiska archeologicznego eksponowanego w terenie wyznacza się strefy ochrony konserwatorskiej, których zainwestowanie jest możliwe po uzgodnieniu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- 3) zespoły dworsko-parkowe podlegają ochronie jako kompleksy o wartości zabytkowej i przyrodniczej oraz dużych walorach krajobrazowych. Wszystkie parki na terenie gminy jako cenne zespoły zieleni o wielkiej wartości ekologicznej na bezleśnym terenie gminy winny być chronione przed dalszą degradacją i zrewaloryzowane;
- 4) kościoły oraz cmentarze wszystkich wyznań, czynne i nieczynne – jako obiekty o wybitnej wartości zabytkowej i walorach krajobrazowych, jako dominanty architektoniczne, a cmentarze ponadto jako miejsca pamięci i pomniki historii – podlegają bezwzględnej ochronie. Obowiązuje zakaz wycinania drzew (z wyjątkiem zabiegów pielęgnacyjnych), lokalizowania w obrębie cmentarzy, obiektów kubaturowych nie związanych z funkcją cmentarza, usuwania nagrobków pochodzących sprzed 1945 r., rozbiórki ogrodzeń oraz remontów obiektów sepulkralnych bez uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków;
- 5) zainwestowanie w obrębie stanowisk archeologicznych nieposiadających ekspozycji terenowej jest możliwe po przeprowadzeniu wyprzedzających badań archeologicznych bądź pod bezpośrednim nadzorem służb archeologiczno-konserwatorskich.

W § 13 MPZP znajdują się zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej w granicach Gminy Brzozie, tj.:

- zabytki wpisane do rejestru zabytków nieruchomych, zabytki wpisane do wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- zabytki wpisane do gminnej ewidencji zabytków,
- stanowiska archeologiczne, zlokalizowane w trakcie badań powierzchniowych w ramach ogólnopolskiego programu pod nazwą: „Archeologiczne Zdjęcia Polski” (AZP).

- 1) przy wszelkich przedsięwzięciach należy spełniać wymagania ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego na podstawie przepisów ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie dóbr zabytków i opiece nad zabytkami oraz prowadzić działania rozszerzenia ochrony na zasoby, posiadające wartość dla tożsamości kulturowej miejsc i obszarów;
- 2) wsie o zachowanym układzie przestrzennym i zabudowie o wartościach kulturowych podlegają kompleksowej ochronie. Należy dążyć docelowo do opracowania dla nich planów

miejscowych w czytelnych skalach lub co najmniej koncepcji urbanistycznej zagospodarowania oraz studia historyczno-ruralistyczne w celu zapewnienia właściwej integracji przestrzennej nowej zabudowy z istniejącymi elementami zagospodarowania, jak zachowany układ, zabudowa o cechach tradycyjnych, zespoły sakralne, obiekty techniki i kultury materialnej tj. młyny, kuźnie, zespoły podworskie i wszelkie obiekty, których zabytkowy charakter jest oczywisty, wraz z elementami naturalnego krajobrazu tworzącymi kompozycje o wartości kulturowej. Do wsi, w których działalność budowlana winna się odbywać w oparciu o projekt zagospodarowania terenu w odpowiedniej skali, zaliczono: Brzozie, Janówko, Mały Głębocek, Wielki Głębocek, Małe Leżno, Wielkie Leżno, Sugajno, Trepki, Zembrze;

3) zespoły pałacowo-parkowe jako kompleksy o wartości zabytkowej i przyrodniczej oraz dużych walorach krajobrazowych podlegają ochronie. W procesie przekształceń własnościowych należy przestrzegać zasady integralności zabytkowych założeń dworsko-parkowych z kompleksem rolnym tzn. gruntami, budynkami i urządzeniami związanymi z produkcją rolną. Zabytkowe parki oprócz wartości historycznych, artystycznych naukowych posiadają także wartość ekologiczną. Obowiązuje zakaz parcelacji bądź innego dzielenia parków, w przypadku kilku użytkowników – dążenie do scalenia i ustanowienia jednego zarządcy. Niedopuszczalne jest lokalizowanie na ich terenie budowli, wprowadzenie infrastruktury technicznej nie związanej z nimi funkcjonalnie, niwelacje ziemne bądź zmiana warunków środowiska. Zlokalizowane na terenach parków budowle lub urządzenia kolidujące z funkcją parku należy przewidzieć do likwidacji, dyslokacji poza teren parku. Wymiana obiektów historycznych ze względu na stan techniczny jest dopuszczalna, lecz nowy obiekt powinien nawiązywać usytuowaniem, gabarytem, kształtem i pokryciem dachu do poprzedniego budynku. Zmiany własnościowe terenów i obiektów, zmiany użytkowania, adaptacje, remonty i modernizacje budynków wchodzących w skład zespołu tj. pałacu lub dworu, oficyn, zabudowań gospodarczych i czworaków wymagają uzgodnienia z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków, a rewaloryzacja parku może być wykonywana jedynie w oparciu o specjalistyczną dokumentację, akceptowaną przez WKZ. Prace w drzewostanie, w tym ewentualna wycinka drzew i krzewów wymagają uzgodnienia z WKZ;

4) obiekty sakralne kościoły i kaplice wraz z zabudową towarzyszącą jak plebanie, organistówki oraz cmentarze wszystkich wyznań, czynne i zamknięte – podlegają bezwzględnej ochronie. Bez zezwolenia Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków nie wolno obiektu zabytkowego przerabiać, odnawiać, rekonstruować, konserwować, zabudowywać, odbudowywać, zdobić, uzupełniać ani dokonywać żadnych innych zmian. Wszelkie poczynania w obrębie i sąsiedztwie tych obiektów muszą być uzgadniane z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Cmentarze nieczynne wszystkich wyznań podlegają ustawowo

opiece władz samorządowych i winny być chronione przed dewastacją oraz uporządkowane według szczegółowych wytycznych Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;

5) obiekty techniki i kultury materialnej, architektury i budownictwa. Obiekty związane z historią techniki i cywilizacji – podlegają ochronie. Winny być zachowane w dobrym stanie przez właścicieli bądź użytkowników i wszelkie remonty, modernizacje i adaptacje muszą być uzgadniane z WKZ. Obiekty takie jak szkoły, leśniczówki o wartościach historycznych podlegają ochronie. Winny być utrzymane w dobrym stanie; wszelkie zmiany użytkowania powodujące konieczność przystosowania do nowej funkcji, remonty, modernizacje należy uzgadniać z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Ochronie podlegają również budynki gospodarcze przy szkołach, leśniczówkach i przy pozostałych obiektach, wzniesione w tym samym czasie oraz starodrzew towarzyszący tym obiektom. Wszelką działalność podejmowaną przy obiektach o wartościach kulturowych w obrębie terenów objętych ochroną konserwatorską i w ich bezpośrednim sąsiedztwie należy uzgadniać z WKZ. Zabudowa mieszkalna o cechach tradycyjnych, drewniana i murowana winna być zachowana jako tworząca krajobraz kulturowy, charakterystyczny dla miejsca i regionu oraz stanowić inspirację do kształtowania nowej zabudowy. Wymiana ze względu na stan techniczny jest dopuszczalna, lecz nowy obiekt powinien nawiązywać usytuowaniem, gabarytem, kształtem i pokryciem dachu do poprzedniego budynku. Należy zdecydowanie odstąpić od realizacji budynków o znacznej skali z płaskimi dachami jak również budynków jednorodzinnych typu miejskiego, z płaskimi dachami, o zunifikowanej formie i detalu architektonicznym, chyba, że dotyczy to szczególnych, indywidualnych rozwiązań architektonicznych, nie sąsiadujących z zabytkami, zespołami historycznej zabudowy i o skali nie zakłócającej krajobrazu, a wręcz go wzbogacających (wynika z wyboru odpowiedniej lokalizacji albo funkcji obiektu). Wszelką działalność podejmowaną przy obiektach o wartościach kulturowych w obrębie terenów objętych ochroną konserwatorską i w ich bezpośrednim sąsiedztwie należy uzgadniać z WKZ. W lokalizacji nowej zabudowy należy uwzględnić sąsiedztwo obiektów zabytkowych. Nowe budynki nie powinny być sytuowane w sposób degradujący zabudowę tradycyjną;

6) stanowiska archeologiczne ze względu na zróżnicowane warunki ochrony konserwatorskiej, dzielą się na dwie grupy:

- a) stanowiska eksponowane w terenie, które zasady ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego podlegają bezwzględnej ochronie. Grodzisko w Trepkach nad jez. Trepkowskim podlega bezwzględnej ochronie z zakazem jakiegokolwiek ingerencji w substancję stanowiska. Teren wyłączony z zainwestowania kubaturowego i sieciowego,
- b) stanowiska nieeksponowane w terenie, w których ingerencja jest możliwa pod warunkiem, albo uprzedniego przeprowadzenia wyprzedzających realizację

inwestycji, archeologicznych badań wykopaliskowych albo prowadzenia wszelkich prac ziemnych wchodzących w skład inwestycji pod nadzorem archeologicznym. Charakter prac badawczych zależy jest od wartości poznawczej stanowiska. Wszystkie prowadzone na terenie gminy działania inwestycyjne, związane z koniecznością wykonywania prac ziemnych, muszą być uzgadniane z Konserwatorem Zabytków Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Rada Gminy Brzozie uchwałą NR XXXI/221/2022 z dnia 22 czerwca 2022 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w obrębie Brzozie, wyznaczyła obszary, dla których zgodnie z § 10 w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej ustalono:

1) w granicach obszaru objętego planem położone są obiekty o wartości historyczno-kulturowej, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, objęte ochroną na podstawie planu miejscowego:

a) budynek mieszkalny, Brzozie 16 (działka nr 416/3),

b) budynek mieszkalny, Brzozie 17 (działka nr 414/1);

2) zasady ochrony dla budynków wymienionych w pkt 1:

a) nakaz zachowania lub przywrócenia historycznego wyglądu architektonicznego zabudowy ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie: gabarytu, kształtu i pokrycia dachu, kompozycji elewacji, tzn. zachowania lub przywrócenia historycznego detalu architektonicznego, rozmieszczenia, wielkości, kształtu oraz proporcji historycznych otworów okiennych i drzwiowych,

b) zakaz ocieplania elewacji zabudowy o wartości historyczno-kulturowej ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków,

c) nakaz stosowania stonowanej kolorystyki elewacji ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków, dopuszcza się kolorystykę w odcieniach écru, beżowych i „cieplej” szarości,

d) wszelkie inwestycje mające wpływ na wygląd zabudowy ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi.

3) w granicach obszaru objętego planem położone są nieruchome zabytki archeologiczne (stanowiska archeologiczne nieeksponowane) z nawarstwieniami kulturowymi, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, objęte ochroną na podstawie planu miejscowego, dla których wyznaczono strefę OW;

4) ochronę zabytków archeologicznych należy uwzględnić na etapie projektowania i realizacji zabudowy terenu, zgodnie z wymaganiami przepisów odrębnych.

W Miejscowym Planie Zagospodarowania Przestrzennego uchwalonym dnia 01 marca 2023 r. uchwałą Rady Gminy Brzozie w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w obrębie Jajkowo. W zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej § 10 określa:

- 1) w granicach obszaru objętego planem położony jest obiekt o wartości historyczno-kulturowej, ujęty w wojewódzkiej ewidencji zabytków, objęty ochroną na podstawie planu miejscowego – obora w zespole folwarcznym z 1 ćw. XX w. (działka nr 28/47);
- 2) zasady ochrony dla budynku obory:
 - a) nakaz zachowania lub przywrócenia historycznego wyglądu obory ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie: gabarytu, kształtu i pokrycia dachu, kompozycji elewacji, tzn. zachowania lub przywrócenia historycznego detalu architektonicznego, rozmieszczenia, wielkości, kształtu oraz proporcji historycznych otworów okiennych i drzwiowych,
 - b) wszelkie inwestycje mające wpływ na wygląd budynku obory i terenu ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi;
- 3) w granicach obszaru objętego planem położona jest część parku dworskiego w miejscowości Jajkowo, założonego na przełomie XIX i XX wieku, ujętego w wojewódzkiej ewidencji zabytków, objętego ochroną na podstawie planu miejscowego;
- 4) zasady ochrony dla parku dworskiego:
 - a) zakaz wprowadzania zabudowy kubaturowej,
 - b) nakaz pozostawienia terenu jako biologicznie czynnego,
 - c) dopuszczenie lokalizacji obiektów architektury ogrodowej związanej z funkcjonowaniem terenu zieleni.

Uchwała Nr XLIII/311/2024 Rady Gminy Brzozie z dnia 6 lutego 2024 r. w sprawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego dla terenów położonych w centralnej i zachodniej części obrębu Brzozie w zakresie zasad ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, w tym krajobrazów kulturowych oraz dóbr kultury współczesnej w § 10. ustala:

- 1) w granicach obszaru objętego planem położone są obiekty o wartości historyczno-kulturowej, ujęte w wojewódzkiej ewidencji zabytków, objęte ochroną na podstawie planu miejscowego:
 - a) plebania, Brzozie 23 (działka nr 404/48),
 - b) szkoła (obecnie biblioteka), Brzozie 51 (działka nr 190/4, 190/6 i 190/7),
 - c) poczta, Brzozie 25 (działka nr 396),

- d) budynek mieszkalny, Brzozie 26 (działka nr 395/3),
- e) budynek mieszkalny z częścią gospodarczą, Brzozie 42 (działka nr 196/11),
- f) budynek mieszkalny, Brzozie 43 (działka nr 198/4),
- g) budynek mieszkalny, Brzozie 48 (działka nr 322),
- h) budynek mieszkalny, Brzozie 31 (działka nr 392/1);

2) zasady ochrony dla budynków wymienionych w pkt 1:

- a) nakaz zachowania lub przywrócenia historycznego wyglądu architektonicznego zabudowy ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków w zakresie: gabarytu, kształtu i pokrycia dachu, kompozycji elewacji, tzn. zachowania lub przywrócenia historycznego detalu architektonicznego, rozmieszczenia, wielkości, kształtu oraz proporcji historycznych otworów okiennych i drzwiowych,
- b) zakaz ocieplania elewacji zabudowy o wartości historyczno-kulturowej ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- c) zakaz tynkowania ceglanych elewacji zabudowy o wartości historyczno-kulturowej ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków,
- d) nakaz stosowania stonowanej kolorystyki elewacji ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków, dopuszcza się kolorystykę w odcieniach écru, beżowych i „ciepłej” szarości,
- e) wszelkie inwestycje mające wpływ na wygląd zabudowy ujętej w wojewódzkiej ewidencji zabytków należy prowadzić zgodnie z przepisami odrębnymi;

3) zasady ochrony dla budynku wymienionego w pkt 1 lit c (pocztą):

- a) dopuszcza się rozbudowę poczty ujętej w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków od strony podwórza,
- b) elewacja rozbudowywanej części powinna stanowić przedłużenie ściany szczytowej istniejącego budynku (budynek po rozbudowie powinien mieć rzut przyziemia o kształcie litery L),
- c) dopuszcza się pokrycie dachu rozbudowanej części: papą w kolorze czarnym lub grafitowym, blachą płaską łączoną na rąbek stojący lub blachą w formie paneli dachowych w kolorze naturalnym (srebrnym (ocynkowanym),
- d) elewacje rozbudowanej części budynku powinny być obłożone cegłą licową o kolorystyce i wielkości zbliżonej do cegieł zastosowanych w budynku zabytkowym (wyklucza się zastosowanie płytek klinkierowych),
- e) proporcje, wielkość i rozmieszczenie otworów okiennych elewacji rozbudowanej części powinny stanowić nawiązanie do rozwiązań zastosowanych w budynku zabytkowym.

6.5. Zabytki ruchome

Kujawsko-Pomorski Wojewódzki Konserwator Zabytków w Toruniu prowadzi rejestr zabytków ruchomych znajdujących się na terenie powiatu brodnickiego, w tym gminy Brzozie. Do rejestru zabytków ruchomych nie są obecnie wpisane żadne zabytki znajdujące się na terenie gminy.

6.6. Stanowiska archeologiczne

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 3 Ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, opiece i ochronie podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

Na terenie Gminy Brzozie znajdują się 263 zabytki archeologiczne. Kompleksowego rozpoznania całego terenu gminy dokonano w latach 1980-1990 w ramach ogólnopolskiego programu pod nazwą: „Archeologiczne Zdjęcia Polski” (AZP). W tym też czasie prowadzono archeologiczne badania ratownicze na stanowiskach zagrożonych zniszczeniem oraz badania sondażowo-rozpoznawcze stanowisk wyselekcjonowanych podczas prospekcji powierzchniowej. Na terenie Gminy Brzozie wśród zabytków archeologicznych najliczniejszą grupę stanowią osady oraz ślady osadnictwa.

Stanowiska archeologiczne podlegają ochronie. W przypadku odkrycia w trakcie prac ziemnych nieujawnionych reliktnów kultury materialnej teren powinien być udostępniony do inwestorskich badań ratowniczych. Dla zabytków archeologicznych Gminy Brzozie wykonano karty archeologiczne w gminnej ewidencji zabytków.

Dotychczas żadne stanowisko nie zostało ujęte w rejestrze zabytków archeologicznych województwa kujawsko-pomorskiego.

Tabela 2. Zestawienie stanowisk archeologicznych w Gminie Brzozie z wystawionymi kartami adresowymi

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
1	Brzozie st.1	033-052	1	30	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
2	Brzozie st.2	033-052	2	36	śląd osadnictwa	epoka kamienia
3	Brzozie st.3	033-052	3	44	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
4	Brzozie st.4	033-052	4	45	obozowisko	epoka kamienia
5	Brzozie st.5	033-052	5	46	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
6	Brzozie st.6	033-052	6	47	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
7	Brzozie st.7	033-052	7	48	osada	późne średniowiecze, czasy nowożytne
8	Brzozie st.8	033-052	8	49	osada	czasy nowożytne
9	Brzozie st.17	033-053	17	9	śląd osadnictwa	epoka kamienia
10	Brzozie st.18	033-053	18	10	śląd osadnictwa	późne średniowiecze, czasy nowożytne
11	Brzozie st.19	033-053	19	11	osada, punkt osadniczy	późne średniowiecze, czasy nowożytne
12	Brzozie st.20	033-053	20	12	osada, punkt osadniczy	późne średniowiecze, czasy nowożytne
13	Brzozie st.21	033-053	21	13	punkt osadniczy, osada	późne średniowiecze, czasy nowożytne
14	Brzozie st.22	033-053	22	14	punkty osadnicze	kultura halszacka- lateńska, późne średniowiecze, czasy nowożytne
15	Brzozie st.23	033-053	23	16	śląd osadnictwa, punkt osadniczy	późne średniowiecze, czasy nowożytne
16	Brzozie st.24	033-053	24	15	punkt osadniczy, śląd osadnictwa	późne średniowiecze, czasy nowożytne
17	Brzozie st.25	033-053	25	19	śląd osadnictwa	epoka kamienia
18	Brzozie st.9	034-053	9	49	osada	wczesne średniowiecze
19	Brzozie st.10	034-053	10	50	osada	wczesne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
20	Brzozie st.11	034-053	11	51	ślady osadnictwa	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
21	Brzozie st.12	034-053	12	52	ślady osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze
22	Brzozie st.13	034-053	13	53	ślad osadnictwa	pradzieje
23	Brzozie st.14	034-053	14	54	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
24	Brzozie st.15	034-053	15	55	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
25	Brzozie st.16	034-053	16	56	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
26	Jajkowo st.43	033-052	43	60	osada	czasy nowożytnie
27	Jajkowo st.44	033-052	44	61	ślad osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
	Jajkowo st.1	034-052	1	137	cmentarzysko	okres rzymski
	Jajkowo st.2	034-052	2	138	ślad osadnictwa	okres rzymski
28	Jajkowo st.3	034-052	3	6	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia, okres rzymski
29	Jajkowo st.4	034-052	4	7	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
30	Jajkowo st.5	034-052	5	8	osada	czasy nowożytnie
31	Jajkowo st.6	034-052	6	9	ślady osadnictwa	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
32	Jajkowo st.7	034-052	7	10	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
33	Jajkowo st.8	034-052	8	11	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
34	Jajkowo st.9	034-052	9	12	osada	czasy nowożytnie
35	Jajkowo st.10	034-052	10	13	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
36	Jajkowo st.11	034-052	11	18	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
37	Jajkowo st.12	034-052	12	19	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
38	Jajkowo st.13	034-052	13	20	ślady osadnictwa	kultura halsztacka - lateńska, późne średniowiecze
39	Jajkowo st.14	034-052	14	21	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
40	Jajkowo st.15	034-052	15	22	śląd osadnictwa,	późne średniowiecze,
41	Jajkowo st.16	034-052	16	23	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
42	Jajkowo st.17	034-052	17	24	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
43	Jajkowo st.18	034-052	18	25	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
44	Jajkowo st.19	034-052	19	26	osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
45	Jajkowo st.20	034-052	20	27	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
46	Jajkowo st.21	034-052	21	28	osada	czasy nowożytnie
47	Jajkowo st.22	034-052	22	29	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
48	Jajkowo st.23	034-052	23	30	ślady osadnictwa	epoka kamienia, czasy nowożytnie
49	Jajkowo st.24	034-052	24	31	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
50	Jajkowo st.25	034-052	25	37	ślady osadnictwa	kultura halsztacka - lateńska, czasy nowożytnie
51	Jajkowo st.26	034-052	26	38	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
52	Jajkowo st.27	034-052	27	39	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
53	Jajkowo st.28	034-052	28	40	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
54	Jajkowo st.29	034-052	29	41	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
55	Jajkowo st.30	034-052	30	42	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
56	Jajkowo st.31	034-052	31	75	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
57	Jajkowo st.32	034-052	32	76	śląd osadnictwa	okres rzymski
58	Jajkowo st.33	034-052	33	77	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
59	Jajkowo st.34	034-052	34	78	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
60	Jajkowo st.35	034-052	35	79	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
61	Jajkowo st.36	034-052	36	80	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
62	Jajkowo st.37	034-052	37	81	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
63	Jajkowo st.38	034-052	38	82	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
64	Jajkowo st.39	034-052	39	83	śląd osadnictwa	późne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
65	Jajkowo st.40	034-052	40	84	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
66	Jajkowo st.41	034-052	41	124	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
67	Jajkowo st.42	034-052	42	125	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
	Janówko st.1	034-053	1	61	śląd osadnictwa	schyłkowy neolit-wczesna epoka brązu
	Janówko st.2	034-053	2	62	osada	wczesne średniowiecze
72	Janówko st.3	034-053	3	63	osady	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
73	Janówko st.4	034-053	4	64	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
74	Janówko st.5	034-053	5	65	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
75	Janówko st.6	034-053	6	68	osada	wczesne średniowiecze
76	Janówko st.7	034-053	7	69	osada	wczesne średniowiecze
77	Janówko st.8	034-053	8	70	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, kultura halsztacka-lateńska, wczesne średniowiecze
78	Janówko st.9	034-053	9	71	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
79	Janówko st.10	034-053	10	72	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
80	Janówko st.11	034-053	11	73	śląd osadnictwa	późne średniowiecze czasy nowożytnie
81	Janówko st.12	034-053	12	77	ślady osadnictwa	epoka kamienia, wczesne średniowiecze
82	Janówko st.13	034-053	13	78	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, czasy nowożytnie
83	Janówko st.14	034-053	14	79	śląd osadnictwa	czasy nowożytnie
84	Janówko st.15	034-053	15	80	osada	czasy nowożytnie
85	Janówko st.16	034-053	16	81	osady	późne średniowiecze, czasy nowożytnie

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
86	Janówko st.17	034-053	17	82	osada	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
87	Janówko st.18	034-053	18	90	ślad osadnictwa	kultura amfor kulistych
88	Janówko st.19	034-053	19	91	osada, osada	okres rzymski, późne średniowiecze- czasy nowożytnie
89	Małe Leżno st.21	034-053	21	42	ślad osadnictwa, osada	pradzieje, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
90	Małe Leżno st.22	034-053	22	46	osada	czasy nowożytnie
91	Małe Leżno st.23	034-053	23	47	osada	czasy nowożytnie
92	Małe Leżno st.24	034-053	24	48	osada	czasy nowożytnie
93	Małe Leżno st.25	034-053	25	92	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
94	Małe Leżno st.26	034-053	26	93	osada	czasy nowożytnie
95	Małe Leżno st.27	034-053	27	94	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
96	Małe Leżno st.28	034-053	28	100	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
97	Małe Leżno st.29	034-053	29	101	osada	późne średniowiecze
98	Małe Leżno st.30	034-053	30	102	ślad osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze czasy nowożytnie
99	Małe Leżno st.1	034-054	1	1	ślad osadnictwa	kultura amfor kulistych
100	Małe Leżno st.2	034-054	2	2	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
101	Małe Leżno st.3	034-054	3	3	ślad osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
102	Małe Leżno st.4	034-054	4	4	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
103	Małe Leżno st.5	034-054	5	5	osada	wczesne średniowiecze
104	Małe Leżno st.6	034-054	6	6	ślad osadnictwa, osady	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze- czasy nowożytnie

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
105	Małe Leżno st.7	034-054	7	7	osada	wczesne średniowiecze
106	Małe Leżno st.8	034-054	8	8	śląd osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze czasy nowożytnie
107	Małe Leżno st.9	034-054	9	9	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
108	Małe Leżno st.10	034-054	10	10	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
109	Małe Leżno st.11	034-054	11	11	osada, ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
110	Małe Leżno st.12	034-054	12	12	śląd osadnictwa	epoka kamienia
111	Małe Leżno st.13	034-054	13	13	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
112	Małe Leżno st.14	034-054	14	14	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
113	Małe Leżno st.15	034-054	15	15	osady, ślad osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze- czasy nowożytnie
114	Małe Leżno st.16	034-054	16	16	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze- czasy nowożytnie
115	Małe Leżno st.17	034-054	17	17	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, neolit, okres rzymski, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
116	Małe Leżno st.18	034-054	18	18	śląd osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
117	Małe Leżno st.19	034-054	19	21	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
118	Małe Leżno st.20	034-054	20	22	osada	późne średniowiecze czasy nowożytnie
119	Mały Głębocek st.26	033-052	26	37	śląd osadnictwa	późne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
120	Mały Głęбочek st.27	033-052	27	38	śląd osadnictwa, osada	kultura halsztacka- lateńska, późne średniowiecze
121	Mały Głęбочek st.28	033-052	28	39	osada	czasy nowożytnie
122	Mały Głęбочek st.29	033-052	29	40	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
123	Mały Głęбочek st.30	033-052	30	41	osady	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
124	Mały Głęбочek st.31	033-052	31	42	osada	późne średniowiecze
125	Mały Głęбочek st.32	033-052	32	43	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
126	Mały Głęбочek st.33	034-053	33	57	ślady osadnictwa	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
127	Mały Głęбочek st.34	034-053	34	58	osada	wczesne średniowiecze
128	Mały Głęбочek st.35	034-053	35	59	osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
129	Mały Głęбочek st.36	034-053	36	60	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
130	Mały Głęбочek st.1	034-052	1	14	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
131	Mały Głęбочek st.2	034-052	2	15	osada	wczesne średniowiecze
132	Mały Głęбочek st.3	034-052	3	16	osada	czasy nowożytnie
133	Mały Głęбочek st.4	034-052	4	17	osada, osada	wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze
134	Mały Głęбочek st.5	034-052	5	94	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
135	Mały Głęбочek st.6	034-052	6	95	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
136	Mały Głęбочek st.7	034-052	7	96	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
137	Mały Głęбочek st.8	034-052	8	97	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
138	Mały Głęбочek st.9	034-052	9	98	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
139	Mały Głęбочek st.10	034-052	10	99	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
140	Mały Głęбочek st.11	034-052	11	100	osada	wczesne średniowiecze
141	Mały Głęбочek st.12	034-052	12	101	osada	wczesne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
142	Mały Głęбочek st.13	034-052	13	102	osada	wczesna epoka brązu
143	Mały Głęбочek st.14	034-052	14	103	osada	czasy nowożytnie
144	Mały Głęбочek st.15	034-052	15	104	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
145	Mały Głęбочek st.16	034-052	16	105	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
146	Mały Głęбочek st.17	034-052	17	106	śląd osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
147	Mały Głęбочek st.18	034-052	18	107	osada, śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu, czasy nowożytnie
148	Mały Głęбочek st.19	034-052	19	108	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
149	Mały Głęбочek st.20	034-052	20	109	osada, śląd osadnictwa	okres rzymski, czasy nowożytnie
150	Mały Głęбочek st.21	034-052	21	110	śląd osadnictwa	okres rzymski
151	Mały Głęбочek st.22	034-052	22	111	śląd osadnictwa	okres rzymski
152	Mały Głęбочek st.23	034-052	23	112	ślady osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska, okres rzymski
153	Mały Głęбочek st.24	034-052	24	132	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
154	Mały Głęбочek st.25	034-052	25	133	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
155	Sugajno st.1	033-053	1	1	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
156	Sugajno st.2	033-053	2	2	osady	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
157	Sugajno st.3	033-053	3	3	osada, punkt osadniczy	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
158	Sugajno st.4	033-053	4	4	osady	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
159	Sugajno st.5	033-053	5	5	osady	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
160	Sugajno st.6	033-053	6	6	ślady osadnictwa	epoka kamienia, pradziej
161	Sugajno st.7	033-053	7	7	osada, śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
162	Sugajno st.8	033-053	8	8	śląd osadnictwa	epoka kamienia

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
163	Sugajno st.9	033-053	9	17	osada, ślad osadnictwa	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
164	Sugajno st.10	033-053	10	18	punkt osadniczy	czasy nowożytnie
165	Świecie st.1	034-052	1	3	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
166	Świecie st.2	034-052	2	4	ślad osadnictwa, osada	wczesna epoka brązu, wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
167	Świecie st.3	034-052	3	5	ślady osadnictwa	neolit, wczesne średniowiecze, czasy nowożytnie
168	Świecie st.4	034-052	4	32	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
169	Świecie st.5	034-052	5	33	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
170	Świecie st.6	034-052	6	34	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
171	Świecie st.7	034-052	7	35	ślad osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
172	Świecie st.8	034-052	8	36	ślad osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
173	Świecie st.9	034-052	9	48	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
174	Świecie st.10	034-052	10	49	ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu
175	Świecie st.11	034-052	11	50	osada	czasy nowożytnie
176	Świecie st.12	034-052	12	51	osada	czasy nowożytnie
177	Świecie st.13	034-052	13	52	ślady osadnictwa	epoka brązu, wczesna epoka brązu
178	Świecie st.14	034-052	14	122	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
179	Świecie st.15	034-052	15	123	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
180	Świecie st.16	034-052	16	126	ślad osadnictwa	wczesna epoka brązu
181	Świecie st.17	034-052	17	127	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
182	Świecie st.18	034-052	18	128	ślad osadnictwa	późne średniowiecze
183	Świecie st.19	034-052	19	129	ślad osadnictwa	czasy nowożytnie
184	Trepki st.1	034-053	1	1	osada	wczesne średniowiecze
185	Trepki st.2	034-053	2	8	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
186	Trepki st.3	034-053	3	10	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
187	Trepki st.4	034-053	4	11	osada	wczesne średniowiecze
188	Trepki st.5	034-053	5	12	ślad osadnictwa	epoka kamienia
189	Trepki st.6	034-053	6	13	osada	wczesne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
190	Trepki st.7	034-053	7	14	osada	czasy nowożytnie
191	Trepki st.8	034-053	8	15	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
192	Trepki st.9	034-053	9	17	osady	kultura pucharów lejkowatych, epoka brązu, wczesne średniowiecze
193	Trepki st.10	034-053	10	18	ślad osadnictwa, osada	epoka kamienia, wczesne średniowiecze
194	Trepki st.11	034-053	11	19	ślad osadnictwa	wczesne średniowiecze
195	Trepki st.12	034-053	12	20	osada, ślad osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze
196	Trepki st.13	034-053	13	21	osada	wczesne średniowiecze
197	Trepki st.14	034-053	14	22	ślad osadnictwa, osada	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze
198	Trepki st.15	034-053	15	23	osada	wczesne średniowiecze
199	Trepki st.16	034-053	16	24	ślad osadnictwa	pradzieje
200	Trepki st.17	034-053	17	37	ślady osadnictwa	epoka kamienia, kultura halsztacka- lateńska
201	Trepki st.18	034-053	18	38	ślad osadnictwa	pradzieje
202	Wielki Głęboćek st.11	033-052	11	1	osada	późne średniowiecze
203	Wielki Głęboćek st.12	033-052	12	2	osada	późne średniowiecze
204	Wielki Głęboćek st.13	033-052	13	3	ślad osadnictwa, osada	pradzieje, późne średniowiecze
205	Wielki Głęboćek st.14	033-052	14	4	osada	późne średniowiecze
206	Wielki Głęboćek st.15	033-052	15	5	osada	późne średniowiecze
207	Wielki Głęboćek st.16	033-052	16	6	ślad osadnictwa, osada	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
208	Wielki Głęboćek st.17	033-052	17	7	ślad osadnictwa, osady	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
209	Wielki Głęboćek st.18	033-052	18	8	osady	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
210	Wielki Głęboćek st.19	033-052	19	9	osada	późne średniowiecze

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
211	Wielki Głęboćek st.20	033-052	20	10	śląd osadnictwa	epoka kamienia
212	Wielki Głęboćek st.21	033-052	21	11	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
213	Wielki Głęboćek st.22	033-052	22	12	śląd osadnictwa	epoka kamienia
214	Wielki Głęboćek st.23	033-052	23	13	ślady osadnictwa	epoka kamienia, późne średniowiecze
215	Wielki Głęboćek st.24	033-052	24	14	osada	późne średniowiecze
216	Wielki Głęboćek st.25	033-052	25	15	śląd osadnictwa, osada	okres rzymski, późne średniowiecze
217	Wielki Głęboćek st.26	033-052	26	16	śląd osadnictwa	okres rzymski
218	Wielki Głęboćek st.27	033-052	27	17	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
219	Wielki Głęboćek st.28	033-052	28	18	śląd osadnictwa, osada	pradzieje, czasy nowożytnie
220	Wielki Głęboćek st.29	033-052	29	19	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
221	Wielki Głęboćek st.30	033-052	30	20	śląd osadnictwa	mezolit
222	Wielki Głęboćek st.31	033-052	31	21	śląd osadnictwa	okres rzymski
223	Wielki Głęboćek st.32	033-052	32	22	śląd osadnictwa	okres rzymski
224	Wielki Głęboćek st.33	033-052	33	23	śląd osadnictwa, osada	okres rzymski, późne średniowiecze
225	Wielki Głęboćek st.34	033-052	34	24	śląd osadnictwa, osada	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
226	Wielki Głęboćek st.35	033-052	35	25	osada	późne średniowiecze
227	Wielki Głęboćek st.36	033-052	36	26	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
228	Wielki Głęboćek st.37	033-052	37	27	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
229	Wielki Głęboćek st.38	033-052	38	28	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
230	Wielki Głęboćek st.39	033-052	39	29	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
231	Wielki Głęboćek st.40	033-052	40	192	obozowisko, osady, ślady osadnictwa	epoka kamienia, kultura pucharów lejkowatych, wczesna epoka brązu, kultura halsztacka- lateńska, późne średniowiecze, pradzieje
232	Wielki Głęboćek st.41	033-052	41	193	osada	kultura pucharów lejkowatych
233	Wielki Głęboćek st.42	033-052	42	194	obozowisko, osada	mezolit, wczesna epoka brązu

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
234	Wielki Głęboćek st.43	033-052	43	195	śląd osadnictwa, osada	kultura amfor kulistych, kultura halsztacka- lateńska
235	Wielki Głęboćek st.44	033-052	44	196	śląd osadnictwa, osada	epoka kamienia, późne średniowiecze- czasy nowożytnie
236	Wielki Głęboćek st.45	033-052	45	197	obozowisko	mezolit
237	Wielki Głęboćek st.46	033-052	46	198	śląd osadnictwa, osada	kultura pucharów lejkowatych, późne średniowiecze
238	Wielki Głęboćek st.1	033-052	1	212	grób	okres rzymski
239	Wielki Głęboćek st.0	033-052	0	216	śląd osadnictwa	późne średniowiecze
240	Wielki Głęboćek st.10	034-052	10	85	osady	kultura pucharów lejkowatych, wczesna epoka brązu, czasy nowożytnie
241	Wielki Głęboćek st.3	034-052	3	86	śląd osadnictwa	kultura halsztacka- lateńska
242	Wielki Głęboćek st.4	034-052	4	87	osada	wczesna epoka brązu
243	Wielki Głęboćek st.5	034-052	5	130	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
244	Wielki Głęboćek st.6	034-052	6	131	śląd osadnictwa	wczesna epoka brązu
245	Wielki Głęboćek st.7	034-052	7	134	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
246	Wielki Głęboćek st.8	034-052	8	135	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
247	Wielki Głęboćek st.9	034-052	9	136	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
248	Wielkie Leżno st.1	034-054	1	20	osada	późne średniowiecze – czasy nowożytnie
249	Wielkie Leżno st.2	034-054	2	23	osada	wczesne średniowiecze/późne średniowiecze
250	Wielkie Leżno st.3	034-053	3	43	osady	późne średniowiecze, czasy nowożytnie
251	Wielkie Leżno st.4	034-053	4	44	osady	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze - czasy nowożytnie
252	Wielkie Leżno st.5	034-053	5	45	osada	czasy nowożytnie

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

L.p.	Nazwa	Numer Obszaru AZP	Numer stanowiska w miejscowości	Numer stanowiska na obszarze	Obiekt	Chronologia
253	Wielkie Leżno st.6	034-053	6	95	śląd osadnictwa, osada	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze-czasy nowożytnie
254	Wielkie Leżno st.7	034-053	7	96	śląd osadnictwa	pradzieje
255	Wielkie Leżno st.8	034-053	8	97	osada	czasy nowożytnie
256	Wielkie Leżno st.9	034-053	9	98	osada	czasy nowożytnie
257	Wielkie Leżno st.10	034-053	10	99	osada	wczesne średniowiecze
258	Zembrze st.1	034-053	1	66	ślady osadnictwa	wczesne średniowiecze, późne średniowiecze
259	Zembrze st.2	034-053	2	67	śląd osadnictwa	wczesne średniowiecze
260	Zembrze st.3	034-053	3	74	śląd osadnictwa, osada	kultura pucharów lejkowatych, wczesne średniowiecze
261	Zembrze st.4	034-053	4	75	śląd osadnictwa, osady	kultura halsztacka- lateńska, wczesne średniowiecze, późne średniowiecze, czasy nowożytnie
262	Zembrze st.5	034-053	5	76	śląd osadnictwa	pradzieje
263	Zembrze st.6	034-053	6	83	osada	czasy nowożytnie

Źródło: Karty archeologiczne GEZ Gminy Brzozie.

6.7. Zabytki wpisane do gminnej ewidencji

Gminna ewidencja zabytków została przyjęta Zarządzeniem nr 43/2017 przez Wójta Gminy Brzozie w sprawie przyjęcia Gminnej Ewidencji Zabytków Gminy Brzozie z dnia 31 października 2017 r. W gminnej ewidencji znajdują się 194 karty adresowe sporządzone dla zabytków nieruchomych, w tym dla 2 wpisanych do rejestru zabytków i 3 obiektów nieistniejących. Zgodnie z informacją od Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Toruniu z gminnej ewidencji zostało usunięte 5 obiektów, ze względu na utratę wartości historycznych w wyniku znaczącego zniszczenia obiektu lub całkowitej rozbiórki, tj. Budynek mieszkalny pod adresem Brzozie 61 (nr dz. ew. 175), dom oraz budynek gospodarczy pod adresem Sugajno 35 (nr dz. ew. 183), dom pod adresem Sugajno 61 (nr dz. ew. 137/3) oraz rozlewnia mleka, ob. Budynek mieszkalny pod adresem Wielki Głębocek 74 (nr dz. ew. 199).

Głównymi formami zabytków są budynki mieszkalne oraz gospodarcze z początku XX wieku oraz obiekty sakralne, tj. kościoły, cmentarze i kapliczki. Duża część budynków mieszkalnych wpisana do gminnej ewidencji zabytków, została ujęta ze względu na kryterium roku budowy wynoszący około 100 lat i więcej, jednakże znaczna część tego zasobu, w wyniku wieloletnich przekształceń i modernizacji, utraciła w dużym stopniu swoje pierwotne walory zabytkowe. Zdecydowana większość budynków stanowią własność prywatną lub kościelną. Wykaz obiektów został przedstawiony w Tabeli 3. poniżej:

Tabela 3. Zabytki nieruchome Gminy Brzozie wpisane do rejestru zabytków oraz ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków.

L.p.	Obiekt	Adres	Datowanie	Wpis do Rejestru zabytków	Forma ochrony	Dodatkowe informacje
Augustowo						
1	Kapliczka	Augustowo, w parku dworskim nr ew. dz. 728/1	ok. 1930 r.		GEZ,WEZ	
2	Bauerhof	Augustowo 5, nr ew. dz. 495/23	1911 r.		GEZ,WEZ	
3	Dom	Augustowo 6, nr ew. dz. 482/7	1914 r.		GEZ,WEZ	
4	Park dworski	Augustowo, nr ew. dz. cz. 495/8, cz. 7281/1, 495/23, 495/22, 495/19, 495/43, 495/32-36	poł. XIX w.		GEZ,WEZ	
Brzozie						
5	Kapliczka	Brzozie, koło domu nr 29, nr ew. dz. 330/1	4 ćw. XIX w.		GEZ,WEZ	Własność Gminy Brzozie
6	Dom	Brzozie 6 nr dz. ew. 482/7	1914 r.		GEZ,WEZ	
7	Budynek mieszkalny	Brzozie 7a nr dz. ew. 427/56	I poł. XX w.		GEZ,WEZ	

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

8	Dom	Brzozie 12 nr dz. ew. 242/1	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
9	Dom	Brzozie 13 nr dz. ew. 235	ok. 1935 r.		GEZ, WEZ	
10	Budynek gospodarczy	Brzozie 13 nr dz. ew. 230/1	lata 30. XX w.		GEZ, WEZ	
11	Budynek mieszkalny	Brzozie 16 nr dz. ew. 416/3	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	
12	Budynek gospodarczy	Brzozie 17 nr dz. ew. 414/1	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
13	Budynek mieszkalny	Brzozie 22 nr dz. ew. 413/9	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	
14	Cmentarz przykościelny oraz ogrodzenie cmentarza z bramami	Brzozie 23 nr dz. ew. 334/1	koniec XIX w.		GEZ, WEZ	
15	Kościół paraf. p.w. Wszystkich Świętych	Brzozie 23 nr dz. ew. 334/1	1826 r., k. XIX w.	Nr rej.: A/244 z dn. 20.07.1983 r.	Rejestr zabytków, GEZ	
16	Dzwonnica drewniana na cmentarzu przykościelnym	Brzozie 23 nr dz. ew. 334/1	1826 r.		WEZ	
17	Kapliczka na cmentarzu przykościelnym	Brzozie 23 nr dz. ew. 334/1	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
18	Plebania	Brzozie 23 nr dz. ew. 404/48	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
19	Pocztą	Brzozie 25 nr dz. ew. 396	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	Aktualnie budynek mieszkalny
20	Budynek mieszkalny	Brzozie 26 nr dz. ew. 395/3	XIX/XX w.		GEZ,WEZ	
21	Dom	Brzozie 27 nr dz. ew. 330/2	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
22	Budynek gospodarczy	Brzozie 27 nr dz. ew. 330/2	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
23	Budynek mieszkalny	Brzozie 30 nr dz. ew. 328; 329	1 poł. XX w.		GEZ,WEZ	
24	Budynek gospodarczy	Brzozie 31 nr dz. ew. 329/3	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
25	Dom	Brzozie 34 nr dz. ew. 223/22	1 poł. XX w.		GEZ,WEZ	Lecznica weterynaryjna
26	Cmentarz parafialny	Brzozie 37 nr dz. ew. 402/1	1920 r.		GEZ, WEZ	
27	Dom	Brzozie 42 nr dz. ew. 196/11	ok. 1908 r.		GEZ, WEZ	
28	Dom	Brzozie 43 nr dz. ew. 198/4	2 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
29	Dom	Brzozie 48 nr dz. ew. 322	2 poł. XIX w.		GEZ, WEZ	Muzeum, izba pamięci po gruntownej termomodernizacji. Własność Gminy Brzozie
30	Dom	Brzozie 49 nr dz. ew. 357/12	1 ćw. XX w.		GEZ,WEZ	
31	Szkoła, ob. biblioteka	Brzozie 51 nr dz. ew. 190/4; 190/6; 190/7	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	Własność Gminy Brzozie
32	Budynek mieszkalny	Brzozie 53 nr dz. ew. 187/4	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
33	Budynek mieszkalny	Brzozie 58 nr dz. ew. 351	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

34	Budynek mieszkalny	Brzozie 59 nr dz. ew. 350/2	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
35	Dom	Brzozie 65 nr dz. ew. 346/13; 346/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Jajkowo						
36	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego	Jajkowo nr dz. ew. 28/32, cz. 28/38, cz. 28/40, cz. 28/41, cz. 28/47, 28/48, 28/49, 28/11, 28/55	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
37	Park dworski	Jajkowo nr ew. dz. 28/13, 28/45, cz. 28/44, 28/12, 28/35, 28/22, 28/24, 28/23, 28/16, 81/3, cz. 80	poł. XIX w.		GEZ, WEZ	
38	Kapliczka	Jajkowo nr ew. dz. 331	1947 r.		GEZ, WEZ	na przeciwko domu Jajkowo 6
39	Obora w zespole folwarcznym	Brzozie 2c nr ew. dz. 28/47	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
40	Budynek mieszkalny - czworak	Jajkowo 9 nr dz. ew. 327	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
41	Dom (ośmiorak)	Jajkowo 4; Jajkowo 5 nr dz. ew. 79/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
42	Dom	Jajkowo 8 nr dz. ew. 326	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
43	Dom	Jajkowo 15 nr dz. ew. 34/2	lata 60. XX w.		GEZ, WEZ	
44	Budynek dworca PKP, ob. budynek mieszkalny	Jajkowo 36 nr dz. ew. 42/4	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
45	Budynek zawiadowcy, ob. budynek mieszkalny	Jajkowo 35 nr dz. ew. 42/3	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
46	Dom	Jajkowo 37 nr dz. ew. 158/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
47	Budynek gospodarczy	Jajkowo 37 nr dz. ew. 158/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
48	Szkoła	Jajkowo 11a nr dz. ew. 40/6	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
49	Cmentarz rodowy rodziny Abramowskich	Jajkowo nr dz. ew. 81/3	ok. 1918 r.		GEZ, WEZ	Własność Gminy Brzozie
Janówko						
50	Dom	Janówko 8 nr dz. ew. 89/10	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
51	Budynek gospodarczy	Janówko 8 nr dz. ew. 89/10	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
52	Budynek gospodarczy	Janówko 9 nr dz. ew. 15/3	2 ćw. XX w., przed 1945 r.		GEZ, WEZ	
53	Stodoła	Janówko 9 nr dz. ew. 15/3	2 ćw. XX w., przed 1945 r.		GEZ, WEZ	
54	Budynek gospodarczy	Janówko 12 nr dz. ew. 19/2	2 ćw. XX w., przed 1945 r.		GEZ, WEZ	
55	Dom	Janówko 13 nr dz. ew. 24/12	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
56	Budynek gospodarczy	Janówko 13 nr dz. ew. 24/12	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

57	Dom	Janówko 20 nr dz. ew. 119	2 ćw. XX w., przed 1945 r.		GEZ, WEZ	
58	Budynek gospodarczy	Janówko 20 nr dz. ew. 119, 120/1	2 ćw. XX w., przed 1945 r.		GEZ, WEZ	Nie istnieje
59	Dom	Janówko 27 nr dz. ew. 38/12	2 ćw. XX w., l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
60	Dom	Janówko 29 nr dz. ew. 40/4	2 ćw. XX w., l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
61	Dom	Janówko 38 nr dz. ew. 154	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Kuligi						
62	Czworak	Kuligi 2 nr dz. ew. 30/5	1905 r., 1970 r.		GEZ, WEZ	
63	Czworak	Kuligi 3 nr dz. ew. 30/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
64	Budynek gospodarczy	Kuligi 3 nr dz. ew. 30/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
65	Czworak	Kuligi 4 nr dz. ew. 30/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
66	Czworak	Kuligi 5 nr dz. ew. 30/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
67	Kuźnia (folwark)	Kuligi 1 nr dz. ew. 30/15	2 poł. XIX w.		GEZ, WEZ	Budynek w stanie do rozbiórki
68	Obora (folwark)	Kuligi 1 nr dz. ew. 30/15	2 poł. XIX w.		GEZ, WEZ	
69	Założenie przestrzenne zespołu podworskiego	Kuligi nr dz. ew. 30/15	XIX w.		GEZ, WEZ	
70	Park dworski	Kuligi nr dz. ew. 30/15	XIX w.		GEZ, WEZ	
71	Dwór, ob. Niezamieszkały	Kuligi 1 nr dz. ew. 30/15	2 poł. XIX w.	Nr rej.: A/142 z dn. 18.01.1985 r.	Rejestr zabytków, GEZ	
Małe Leżno						
72	Żelazny krzyż przydrożny	Małe Leżno nr dz. ew. 166/1 przy drodze do Gutowa	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
73	Dom drewniany	Małe Leżno 4 nr dz. ew. 117	4 ćw. XIX w.		GEZ, WEZ	
74	Budynek mieszkalny	Małe Leżno 7 nr dz. ew. 121	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
75	Budynek gospodarczy	Małe Leżno 8 nr dz. ew. 113/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
76	Dom	Małe Leżno 9 i 9a nr dz. ew. 129/1; 129/2	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
77	Budynek mieszkalny, ob. niezamieszkały	Małe Leżno 12 nr dz. ew. 127	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	Budynek w stanie do rozbiórki
78	Budynek mieszkalny w zagrodzie	Małe Leżno 17 nr dz. ew. 83	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
79	Budynek gospodarczy	Małe Leżno 17 nr dz. ew. 83	1921 r.		GEZ, WEZ	
80	Dom drewniany	Małe Leżno 18 nr dz. ew. 82	Brak informacji		GEZ, WEZ	

81	Budynek gospodarczy	Małe Leżno 37 nr dz. ew. 72/2	1 ćw. XX w., 1967 r.		GEZ, WEZ	
82	Budynek gospodarczy	Małe Leżno 37 nr dz. ew. 72/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
83	Dom	Małe Leżno 48 nr dz. ew. 151/2	4 ćw. XIX w.		GEZ, WEZ	
84	Stodoła	Małe Leżno 48 nr dz. ew. 151/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
85	Budynek gospodarczy	Małe Leżno 53 nr dz. ew. 153/6	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Mały Głęboć						
86	Kapliczka	Mały Głęboć nr dz. ew. 71/6	poł. XIX w.		GEZ, WEZ	
87	Kapliczka	Mały Głęboć nr dz. ew. 91/3	1871-1873, 1926 r.		GEZ, WEZ	obok domu Mały Głęboć 22
88	Kapliczka	Mały Głęboć nr dz. ew. 120/1	1947 r.		GEZ, WEZ	obok domu Mały Głęboć 8
89	Kapliczka	Mały Głęboć nr dz. ew. 128	ok. 1920 r.		GEZ, WEZ	obok domu Mały Głęboć 2
90	Kapliczka z napisem „Matko Nie Opuszczaj Nas”	Mały Głęboć nr dz. ew. 6/1	1946 r.		GEZ, WEZ	obok domu Mały Głęboć 52
91	Dom	Mały Głęboć 2 nr dz. ew. 132	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
92	Dom	Mały Głęboć 5 nr dz. ew. 116/3	1928 r.		GEZ, WEZ	
93	Dom	Mały Głęboć 6 nr dz. ew. 122	1907 r.		GEZ, WEZ	
94	Budynek mieszkalny	Mały Głęboć 7 nr dz. ew. 122	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
95	Budynek mieszkalny	Mały Głęboć 8 nr dz. ew. 120/1	1925 r.		GEZ, WEZ	
96	Budynek mieszkalny	Mały Głęboć 10 nr dz. ew. 119	1923 r.		GEZ, WEZ	
97	Dom	Mały Głęboć 11 nr dz. ew. 105/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
98	Budynek mieszkalny	Mały Głęboć 15 nr dz. ew. 104/1	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
99	Dom i budynek gospodarczy	Mały Głęboć 18 nr dz. ew. 96/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
100	Budynek mieszkalny	Mały Głęboć 22 nr dz. ew. 91/3	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
101	Budynek gospodarczy	Mały Głęboć 23 nr dz. ew. 90	2 ćw. XX w., lata 80. XX w.		GEZ, WEZ	
102	Stodoła	Mały Głęboć 23 nr dz. ew. 89	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
103	Dom	Mały Głęboć 29 nr dz. ew. 71/6	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
104	Szkoła	Mały Głęboć 30 nr dz. ew. 64/7	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
105	Budynek gospodarczy	Mały Głęboć 30 nr dz. ew. 64/7	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
106	Dom	Mały Głęboć 38 nr dz. ew. 36/28	1938 r., 1960 r.		GEZ, WEZ	
107	Stodoła	Mały Głęboć 38 nr dz. ew. 36/28	1927 r.		GEZ, WEZ	
108	Budynek gospodarczy	Mały Głęboć 38 nr dz. ew. 36/28	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
109	Budynek gospodarczy kamienno-drewniany	Mały Głęboć 38 nr dz. ew. 36/28	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
110	Dom murowano-kamienny	Mały Głęboć 46 nr dz. ew. 334	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
111	Budynek gospodarczy	Mały Głęboć 49 nr dz. ew. 227/3	Brak informacji		GEZ, WEZ	

Sugajno						
112	Kapliczka	Sugajno nr dz. ew. 108/2	1945 r.		GEZ, WEZ	koło domu Sugajno 21
113	Budynek gospodarczy	Sugajno 7 nr dz. ew. 62	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
114	Budynek mieszkalny	Sugajno 8 nr dz. ew. 29	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
115	Budynek mieszkalny	Sugajno 11 nr dz. ew. 55/2	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
116	Szkoła, ob. Budynek mieszkalny	Sugajno 11 nr dz. ew. 55/3	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
117	Budynek gospodarczy mur/kam/drew	Sugajno 16 nr dz. ew. 50/1	1 ćw. XX w., 1985r.		GEZ, WEZ	
118	Dom	Sugajno 17 nr dz. ew. 91/3	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
119	Budynek gospodarczy	Sugajno 17 nr dz. ew. 91/3	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
120	Dom drew/mur	Sugajno 19 nr dz. ew. 95	1 ćw. XX		GEZ, WEZ	
121	Budynek gospodarczy mur/kam	Sugajno 23 nr dz. ew. 83/7	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
122	Dom, ob. niezamieszkały	Sugajno 27 nr dz. ew. 173/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
123	Budynek gospodarczy mur/kam	Sugajno 32 nr dz. ew. 185/4	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
124	Budynek gospodarczy	Sugajno 57 nr dz. ew. 152/2	1 ćw. XX w., 1980r.		GEZ, WEZ	
125	Budynek gospodarczy	Sugajno 58 nr dz. ew. 151/9	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
126	Budynek gospodarczy	Sugajno 59 nr dz. ew. 144	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Świecie						
127	Cmentarz ewangelicki z kwaterą rodową Abramowskich	Świecie nr dz. ew. 12	1 poł. XIX w.		WEZ	
Trepki						
128	Żelazny krzyż przydrożny	Trepki nr dz. ew. 30	1898 r.		GEZ, WEZ	koło domu Trepki 9
129	Kapliczka - pieta	Trepki nr dz. ew. 41/1	1910 r.		GEZ, WEZ	koło domu Trepki 1
130	Dom	Trepki 1 nr dz. ew. 1/6	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
131	Dom	Trepki 3 nr dz. ew. 109/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
132	Budynek gospodarczy	Trepki 3 nr dz. ew. 109/1	1 ćw. XX w., l. 70. XX		GEZ, WEZ	
133	Szkoła, ob. Budynek mieszkalny	Trepki 5 nr dz. ew. 5/2	1913 r.		GEZ, WEZ	Współwłasność, w tym Gmina Brzozie
134	Stodoła	Trepki 5 nr dz. ew. 5/2	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
135	Dom	Trepki 6 nr dz. ew. 8/4	1938 r.		GEZ, WEZ	
136	Dom, ob. Niezamieszkały	Trepki 11 nr dz. ew. 17/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

137	Dom	Trepki 15 nr dz. ew. 24/4;24/4	ok. 1930 r.		GEZ, WEZ	
138	Budynek gospodarczy	Trepki 19 nr dz. ew. 51	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
139	Dom	Trepki 21 nr dz. ew. 48/3	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
140	Stodoła	Trepki 21 nr dz. ew. 48/3	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Wielki Głęboćczek						
141	Kapliczka św. Józefa	Wielki Głęboćczek nr dz. ew. 233/4	1947 r.		GEZ, WEZ	koło domu Wielki Głęboćczek 43
142	Dom	Wielki Głęboćczek 21 nr dz. ew. 192	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
143	Budynek gospodarczy	Wielki Głęboćczek 21 nr dz. ew. 192	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
144	Dom	Wielki Głęboćczek 25 nr dz. ew. 52	ok. 1930 r.		GEZ, WEZ	
145	Budynek gospodarczy mur/drew	Wielki Głęboćczek 25 nr dz. ew. 52	ok. 1930 r.		GEZ, WEZ	
146	Budynek gospodarczy murowany	Wielki Głęboćczek 25 nr dz. ew. 52	2 ćw. XX w., ok. 1960r.		GEZ, WEZ	
147	Stodoła	Wielki Głęboćczek 25 nr dz. ew. 52	1948 r.		GEZ, WEZ	
148	Dom	Wielki Głęboćczek 44 nr dz. ew. 340/5	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
149	Dom	Wielki Głęboćczek 45 nr dz. ew. 254/2	4 ćw. XIX w.		GEZ, WEZ	
150	Dom	Wielki Głęboćczek 46 nr dz. ew. 341/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
151	Dom	Wielki Głęboćczek 50 nr dz. ew. 217	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
152	Stodoła	Wielki Głęboćczek 55 nr dz. ew. 209/3	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
153	Budynek gospodarczy	Wielki Głęboćczek 55 nr dz. ew. 209/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
154	Dom	Wielki Głęboćczek 55 nr dz. ew. 209/3	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	
155	Dom, ob. niezamieszkały	Wielki Głęboćczek 62 nr dz. ew. 225/1	4 ćw. XIX w.		GEZ, WEZ	
156	Budynek mieszkalny	Wielki Głęboćczek 63 nr dz. ew. 202	XIX/XX w.		GEZ, WEZ	
157	Dom	Wielki Głęboćczek 64 nr dz. ew. 201	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
158	Szkoła, ob. Budynek mieszkalny	Wielki Głęboćczek 66 nr dz. ew. 224/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
159	Budynek gospodarczy	Wielki Głęboćczek 66 nr dz. ew. 224/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
Wielkie Leżno						
160	Kapliczka	Wielkie Leżno nr dz. ew. 145	1945 r.		GEZ, WEZ	koło domu Wielkie Leżno 10
161	Szkoła	Wielkie Leżno 1 nr dz. ew. 127/1	ok. 1904 r.		GEZ, WEZ	Własność Gminy Brzozie
162	Dom	Wielkie Leżno 6 nr dz. ew. 117/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
163	Budynek gospodarczy mur/kam	Wielkie Leżno 6 nr dz. ew. 117/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
164	Budynek mieszkalny	Wielkie Leżno 10 nr dz. ew. 97/3	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	
165	Dom drewniany	Wielkie Leżno 14 nr dz. ew. 83/5	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
166	Dom	Wielkie Leżno 18 nr dz. ew. 87/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	

167	Dom drewniany	Wielkie Leźno 24 nr dz. ew. 102	pocz. XX w., przebud. po 2008 r.		GEZ, WEZ	
168	Dom drewniany	Wielkie Leźno 26 nr dz. ew. 103	Brak informacji		GEZ, WEZ	
169	Dom	Wielkie Leźno 31 nr dz. ew. 147	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
170	Budynek gospodarczy mur/kam	Wielkie Leźno 33 nr dz. ew. 116/2	1923 r.		GEZ, WEZ	
171	Dom	Wielkie Leźno 35 nr dz. ew. 120/3	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
172	Budynek mieszkalny	Wielkie Leźno 37 nr dz. ew. 123	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
173	Budynek mieszkalny, ob. niezamieszkały	Wielkie Leźno 51 nr dz. ew. 32/1	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
Zembrze						
174	Kapliczka	Zembrze nr dz. ew. 183/1	1946 r.		GEZ, WEZ	koło domu Zembrze 2
175	Kapliczka	Zembrze nr dz. ew. 100	1945 r.		GEZ, WEZ	koło domu Zembrze 13
176	Dom	Zembrze 2 nr dz. ew. 174/1	1906 r.		GEZ, WEZ	
177	Obora	Zembrze 2 nr dz. ew. 174/1	1932 r.		GEZ, WEZ	
178	Mleczarnia, ob. Budynek mieszkalny	Zembrze 4 nr dz. ew. 161/1	1939 r.		GEZ, WEZ	
179	Dom	Zembrze 6 nr dz. ew. 158	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
180	Szkoła, ob. Budynek mieszkalny	Zembrze 7 nr dz. ew. 138/2	2 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
181	Budynek gospodarczy mur/kam/drew	Zembrze 7 nr dz. ew. 138/2	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
182	Dom	Zembrze 10 nr dz. ew. 126/1	1 poł. XX w.		GEZ, WEZ	
183	Pocztą, ob. Dom	Zembrze 13 nr dz. ew. 120/1	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
184	Budynek gospodarczy	Zembrze 13 nr dz. ew. 120/1	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
185	Budynek gospodarczy mur/kam	Zembrze 21 nr dz. ew. 143/3	1891 r.		GEZ, WEZ	
186	Dom	Zembrze 23 nr dz. ew. 200/1	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
187	Dom	Zembrze 24 nr dz. ew. 176	pocz. XX w.		GEZ, WEZ	
188	Dom	Zembrze 25 nr dz. ew. 253	1 ćw. XX w.		GEZ, WEZ	
189	Dom	Zembrze 65 nr dz. ew. 9/1	1 ćw. XX w., przebud. 1967 r.		GEZ, WEZ	
190	Dom	Zembrze 66 nr dz. ew. 35/1	l. 30. XX w.		GEZ, WEZ	
191	Budynek gospodarczy mur/kam	Zembrze 66 nr dz. ew. 35/1	2 ćw. XX w., przebud. l. 60. XX w.		GEZ, WEZ	

7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń

W celu określenia strategicznych celów priorytetowych oraz kierunków działań i zadań w ramach Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie, niezbędne jest wykonanie analizy mocnych oraz słabych stron gminy wynikających z uwarunkowań wewnętrznych, a także szans i zagrożeń płynących z otoczenia zewnętrznego. W tym celu posłużono się analizą SWOT, której nazwa jest akronimem angielskich słów:

- *Strengths* (**mocne strony**),
- *Weaknesses* (**słabe strony**),
- *Opportunities* (**szanse** potencjalne lub zaistniałe w otoczeniu),
- *Threats* (**zagrożenia** prawdopodobne lub istniejące w otoczeniu).

Analiza ta umożliwia uporządkowanie czynników wewnętrznych i zewnętrznych oraz dokonanie oceny i określenie co może pomóc w realizacji celów (mocne strony i szanse), a co może być przeszkodą, którą należy przezwyciężyć lub zminimalizować dla osiągnięcia pożądanego rezultatu.

Mocne strony	Słabe strony
• Bogate dziedzictwo kulturowe; • 2 obiekty architektoniczne wpisane do rejestru zabytków nieruchomych województwa kujawsko-pomorskiego, • Posiadanie gminnej ewidencji zabytków architektonicznych i archeologicznych wraz z kartami adresowymi dla danego obiektu/stanowiska; • Uwzględnienie zagadnień dotyczących ochrony dziedzictwa kulturowego w planowaniu przestrzennym gminy (Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego); • Wyznaczone strefy ochrony konserwatorskiej; • Obszar gminy dobrze rozpoznany archeologicznie; • Lokalizacja gminy na obszarach „Zielonych Płuc Polski” wpływająca korzystnie na rozwój turystyki – wysokie walory krajobrazowe;	• Większość obiektów ujętych w gminnej ewidencji zabytków stanowi własność prywatną, co wpływa na możliwości prowadzenia prac rewaloryzacyjnych; • Niezadawalający stan techniczny obiektu wpisanego do rejestru zabytków - Dwór w Kuligach; • Utrata wartości zabytkowej w znaczącej części obiektów wpisanych do GEZ, • Zmniejszenie się liczby zabytków ze względu na zły stan zachowania; • Drzewostany i zieleń parków dworskich wymagają działań rewaloryzacyjnych; • Brak gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych; • Oznaczenia i tablice informacyjne dotyczących obiektów zabytkowych nie są umieszczone na wszystkich obiektach; • Niedostateczna liczba publikacji na temat dziedzictwa kulturowego Gminy Brzozie.

- Pozyskiwanie środków zewnętrznych na prowadzenie prac konserwatorskich i rewaloryzacyjnych obiektów zabytkowych.

Szanse	Zagrożenia
• Rozwój kultury przy pomocy organizacji pozarządowych i instytucji; • Tworzenie produktów turystycznych, takich jak szlaki piesze czy rowerowe, w oparciu o zasoby kulturowe i przyrodnicze gminy; • Rewaloryzacja obiektów zabytkowych zgodnie z wytycznymi Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków; • Zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania; • Ochrona zieleni towarzyszącej obiektom zabytkowym; • Odtwarzanie zabytkowych układów zieleni; • Dążenie do upowszechniania, szczególnie wśród społeczności lokalnej, wiedzy w zakresie rozpoznawania walorów obiektów zabytkowych; • Podniesienie kompetencji pracowników służb samorządowych w zakresie przygotowania, nadzorowania i realizacji procesu budowlano-inwestycyjnego w obiektach zabytkowych; • Opracowanie szczegółowego gminnego planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.	• Zagrożenia związane z kryzysami międzynarodowymi i globalnymi takimi jak konflikty zbrojne; • Ograniczone środki finansowe w budżecie gminy na realizację zadań związanych z opieką nad zabytkami; • Postępująca utrata wartości zabytkowych ujętych w ewidencji poprzez niewłaściwie prowadzone prace remontowe i termomodernizacyjne; • Brak właściwych zabiegów pielęgnacyjnych i rewaloryzacyjnych zabytkowego drzewostanu powodujący zacieranie się założeń kompozycji parków podworskich; • Postępująca degradacja techniczna obiektów zabytkowych, szczególnie będących własnością prywatną, z powodu braku środków na remonty; • Brak środków zewnętrznych na zadania związane z ochroną zabytków; • Katastrofy żywiołowe w związku z postępującymi zmianami klimatycznymi; • Brak zaktualizowanych wytycznych dotyczących opracowania planu ochrony zabytków dla jednostek samorządu terytorialnego uwzględniające obecne zagrożenia.

8. Założenia programowe

Na podstawie przeprowadzonej oceny stanu dziedzictwa kulturowego gminy, za pomocą analizy SWOT, zostały opracowane trzy cele strategiczne, do których realizacji wyznaczono kierunki interwencji i zadania. Czynności te osiągnięte zostaną w perspektywie długofalowej, wieloletniej, których ostatecznym rezultatem będzie przywrócenie zabytkom gminy właściwych im walorów historycznych i estetycznych.

Tabela 4. Cele strategiczne, kierunki interwencji i zadania przewidziane do realizacji w ramach Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029.

CELE STRATEGICZNE		
1. Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	2. Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	3. Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości
KIERUNKI INTERWENCJI		
1.1 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	2.1 Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy i społeczny.	3.1 Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy
1.2 Działania z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego gminy mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego	2.2 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	3.2 Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym
1.3 Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	2.3 Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	3.3 Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej
1.4 Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	2.4 Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	3.4 Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne

Priorytet 1 - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Kierunek interwencji	Zadania
1.1 Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego	– Spójność działań z dokumentami nadrzędnymi w zakresie ochrony dziedzictwa kultury; – Wdrażanie zapisów programów rewitalizacji; – Stosowanie się do decyzji i wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków w kwestiach działań związanych z ochroną, konserwacją i restauracją zabytków; – Współpraca z samorządami, podmiotami prywatnymi, instytucjami, które odpowiadają za ochronę środowiska naturalnego i kulturowego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne.
1.2 Działania z zakresu planowania i zagospodarowania przestrzennego gminy mające na celu ochronę dziedzictwa kulturowego	– Ochrona ekspozycji obiektów zabytkowych i stanowisk archeologicznych poprzez wprowadzanie odpowiednich ustaleń w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego i w decyzjach o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu (w tym weryfikacja obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków i obszarów ochrony konserwatorskiej) oraz obszarów wskazanych do ochrony w studium uwarunkowań i zagospodarowania przestrzennego gminy/planie ogólnym gminy; – Egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną, określonych w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (głównie w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji); – Uzupełnianie o nowe elementy wskazane do objęcia ochroną prawną lub weryfikacja listy istniejących obiektów zabytkowych.
1.3 Ochrona układów ruralistycznych na obszarach wiejskich	– Poprawa ładu przestrzennego wsi oraz zapobieganie rozpraszaniu osadnictwa poprzez ochronę historycznie ukształtowanego układu dróg, historycznych podziałów własnościowych, funkcjonalnych oraz relacji przestrzennych pomiędzy zespołami zabytkowej zabudowy;

	– Wypełnianie zabudową wolnych działek budowlanych w obszarach centrów wsi oraz historycznych siedlisk w zgodzie z historyczną kompozycją danego układu i gabarytami oraz formą architektoniczną tworzącej go zabudowy.
1.4 Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	– Planowanie, przygotowanie i realizacja przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem obiektów zabytkowych; – Opracowanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych; – Sprawdzenie i uzupełnienie ewidencji oraz dokumentacji technicznej, budowlanej i konserwatorskiej - opisowej, rysunków technicznych i fotografii stanu aktualnego, w tym kopii kart ewidencyjnych zabytków, a następnie przygotowanie ukrycia i zabezpieczenia tej dokumentacji; – Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą (montaż instalacji przeciwpożarowej i alarmowej, zabezpieczeń przeciw włamaniom, znakowanie i ewidencjonowanie zabytków ruchomych itp.); – Ochrona wartości dziedzictwa kulturowego w procesie poprawy charakterystyki energetycznej budowli zabytkowych, zgodna z wytycznymi Generalnego Konserwatora Zabytków; – Przygotowanie własnych działań ratowniczych w oparciu o grupę ratowniczą i sprzęt podręczny, która będzie szkolona z elementami ćwiczeń praktycznych na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych.

Priorytet 2 - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Kierunek interwencji	Zadania
2.1 Wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego jako czynnika wpływającego na rozwój gospodarczy i społeczny	– Wprowadzenie zintegrowanego systemu informacji wizualnej (m.in. za pomocą tablic informacyjnych) obejmującego zasoby i wartości dziedzictwa kulturowego gminy; – Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej.
2.2 Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania	– Prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach zabytkowych stanowiących własność gminy; – Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością gminy; – Rewaloryzacja zespołów zabytkowej zieleni (w tym gminnych parków, cmentarzy, zieleni podworskiej); – Dofinansowanie prac rewaloryzacyjnych przy obiektach niebędących własnością gminy w postaci stosownej uchwały dotyczącej dotacji na prace remontowo-konserwatorskie; – Promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontownia obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel.
2.3 Specjalistyczne rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych związane z przygotowywanym lub realizowanym procesem inwestycyjnym	– Prowadzenie monitoringu i weryfikacji obiektów uwzględnionych w gminnej ewidencji zabytków (z zastosowaniem komputerowej bazy danych); – Wykonywanie prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, badania historyczno-architektoniczne, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego); – Finansowanie wykonania inwentaryzacji architektoniczno-konserwatorskiej zagrożonych obiektów zabytkowych; – Współpraca z historykami, geologami i innymi specjalistami, którzy mogą dostarczyć informacji o potencjalnych miejscach o znaczeniu archeologicznym.

2.4 Podejmowanie działań umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami	– Współpraca z urzędami pracy i szkolenie osób bezrobotnych w zakresie prowadzenia bieżących prac pielęgnacyjnych, porządkowych i zabezpieczających na terenach objętych ochroną; – Wspieranie rozwoju gospodarstw agroturystycznych oferujących wypoczynek i rozrywkę (regionalne potrawy, zwyczaje itp.) oparte na miejscowych tradycjach.
--	---

Priorytet 3 - Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Kierunek interwencji	Zadania
3.1 Szeroki dostęp do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy	– Rozwój gminnego systemu informacji i promocji dziedzictwa kulturowego; – Prowadzenie kampanii promujących zabytki w mediach, na portalach społecznościowych oraz w turystycznych przewodnikach; – Ułatwienie dostępu do dziedzictwa kulturowego i partycypacja społeczna.
3.2 Edukacja i popularyzacja wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	– Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów, wystaw i innych działań edukacyjnych związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego; – Wydawanie i wspieranie publikacji (w tym folderów promocyjnych, przewodników) poświęconych problematyce dziedzictwa kulturowego gminy; – Wprowadzenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do systemu edukacji przedszkolnej i szkolnej poprzez organizowanie i wspieranie zajęć.
3.3 Promocja regionalnego dziedzictwa kulturowego służąca kreacji produktów turystyki kulturowej	– Opracowanie szlaków turystycznych (np. pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych, wodnych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego
3.4 Podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków na potrzeby społeczne, turystyczne i edukacyjne	– Określenie zasad i konsekwentne ich wdrażanie w zakresie umieszczania szyldów i reklam na obiektach zabytkowych; – Prowadzenie bieżących prac porządkowych przy obiektach zabytkowych – Angażowanie lokalnych mieszkańców w działania na rzecz ochrony i promocji zabytków, zwiększających poczucie lokalnej dumy i przynależności; – Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach, a także zagospodarowaniu obszarów oraz terenów cennych kulturowo, przyrodniczo i krajobrazowo.

Program opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie służy ochronie i wykorzystaniu lokalnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w różnych dziedzinach życia społecznego. Ustalenia rozwiązań organizacyjnych i finansowych, jak również edukacyjnych i wychowawczych, posłużą poprawie stanu zachowania elementów dziedzictwa kulturowego. Realizacja wyznaczonych celów, wymaga przede wszystkim zintegrowanych działań jednostki samorządu terytorialnego, podmiotów prywatnych, instytucji i sfer funkcjonalnych, które odpowiadają za ochronę środowiska naturalnego i kulturowego, za ład i zagospodarowanie przestrzenne. Ważne jest także, aby właściciele zabytkowych obiektów przyczyniali się do poprawy stanu zachowania wszelkich dóbr środowiska kulturowego i naturalnego. Do ochrony dziedzictwa kulturowego należy zaliczyć: dokumentowanie, zachowanie, ochronę i propagowanie wartości dziedzictwa kulturowego, co należy do obowiązków władz państwowych, samorządowych i społeczeństwa. Działalność ta z jednej strony stanowi element edukacji i rozbudzania poczucia tożsamości, z drugiej zaś musi godzić elementy ochrony z potrzebami adaptacji do wymogów współczesności.

Dziedzictwo kulturowe stanowi wartość podlegającą ochronie prawnej. Ochrona dóbr kultury materialnej jest także zadaniem polityki przestrzennej. Dobra kultury powinny być wykorzystywane i użytkowane z zapewnieniem opieki konserwatorskiej oraz nadania im odpowiednich funkcji użytkowych.

Zgodnie z zapisami w Krajowym programie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 obecnie obowiązujące wytyczne opracowane w 2008r. przez Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków do opracowywania gminnych programów opieki nad zabytkami, wymagają pilnej aktualizacji, ponieważ nie uwzględniają zmian prawnych oraz aktualnych zagrożeń wynikających ze zmian klimatycznych oraz ewentualnego konfliktu zbrojnego. Sporządzenie konspektu nowego poradnika metodycznego dotyczącego opracowania gminnych programów opieki nad zabytkami zostało wyznaczone na I kwartał 2025 roku. Z kolei opracowanie poradnika i publikacja w Internecie jest zaplanowana na III-IV kwartał 2025r. W celu zapewnienia odpowiedniego funkcjonowania systemu zarządzania dziedzictwem kulturowym na terenie Gminy Brzozie, w założeniach programowych zostały uwzględnione działania z zakresu wyżej wymienionych zagrożeń, tj. zmiany klimatyczne oraz ewentualny konflikt zbrojny.

Ochrona zabytków ma kluczowe znaczenie dla zachowania zasobów dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń. Konieczne są działania wspierające prace konserwatorskie oraz zmierzające do zahamowania procesów degradacji i utrzymania zabytków w jak najlepszym stanie. Działania w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego powinny sprzyjać poprawie atrakcyjności turystycznej regionu. Należy nałożyć nacisk na

rozwój oferty turystycznej, promocję walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego. Potencjał przyrodniczo – kulturowy Gminy Brzozie może być wspierany poprzez tworzone i rozwijane trasy oraz szlaki turystyczne, w tym tematyczne. Należy również wspierać rozwój różnych form turystyki (w tym ekoturystyki) oraz działalność stowarzyszeń i innych organizacji. Kluczowe znaczenie w budowaniu oferty turystycznej ma odpowiednia promocja walorów środowiska przyrodniczego i dziedzictwa kulturowego gminy.

Do podstawowych działań w celu zachowania i promowania dziedzictwa kulturowego należą:

1. **Konserwacja i restauracja zabytków:** Regularne prace konserwatorskie i restauratorskie na zabytkowych budynkach, pomnikach i innych obiektach, mające na celu ich ochronę przed zniszczeniem i przywrócenie pierwotnego wyglądu.
2. **Programy rewitalizacji:** trwała odnowa obszaru, poprawa ładu przestrzennego, stanu środowiska i zabudowy poprzez zastosowanie wysokiej jakości rozwiązań architektonicznych i urbanistycznych;
3. **Edukacja i promocja dziedzictwa kulturowego:** Organizowanie warsztatów, konferencji, wykładów i wystaw dotyczących historii i ochrony zabytków. Działalność edukacyjna Muzeum Żelazowa Wola;
4. **Digitalizacja zasobów:** Tworzenie cyfrowych archiwów zabytków i dokumentacji konserwatorskiej, co pozwala na lepsze zarządzanie i dostęp do informacji o zabytkach;
5. **Ochrona prawna:** Wprowadzenie i egzekwowanie przepisów prawnych mających na celu ochronę zabytków;
6. **Finansowanie i dotacje:** Udzielanie dotacji i grantów na prace konserwatorskie i restauracyjne. Programy finansowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, jak np. Programy Operacyjne Infrastruktura i Środowisko, które wspierają projekty związane z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Aktualne trendy w ogólnoswiatowym budownictwie zmierzają do ograniczania zużycia energii obiektów budowlanych. Poprawa charakterystyki energetycznej budynków jest ważnym zadaniem, również dla zabytkowych budowli. Jednakże groźnym skutkiem termomodernizacji jest bardzo duże prawdopodobieństwo zaburzenia integralności technicznej obiektu historycznego. Niezbędnym jest kierowanie się wytycznymi Generalnego Konserwatora Zabytków z 2020 roku w procesie decyzyjnym z zakresu prac termomodernizacyjnych. Ochrona wartości dziedzictwa kulturowego w procesie poprawy charakterystyki energetycznej budowli zabytkowych jest sprawą nadrzędną. Rekomendacje jakie są zawarte w wytycznych Generalnego Konserwatora Zabytków to:

1. Pierwszym etapem prac przy budowlach zabytkowych musi być przygotowanie audytu energetycznego zgodnie z wytycznymi. Należy pozyskać bardzo konkretne wyliczenie przewidywanych zysków wynikających z oszczędności energii w zestawieniu z kosztami samej termomodernizacji oraz analizę zagrożeń, w tym także zagrożeń dla wartości zabytkowych.
2. Wybór metod, materiałów oraz zakresu prac termomodernizacyjnych zależy od cech i wartości konkretnego budynku, jego konstrukcji, walorów dawności, dostępności mediów grzewczych, jak też możliwości finansowych inwestora.
3. Proponowane metody powinny być odwracalne, w miarę możliwości bezinwazyjne, z minimalną ingerencją w strukturę budowli i z pełnym poszanowaniem dla jej wartości historycznych i artystycznych, aby w wyniku prac termomodernizacyjnych zasób zabytków autentycznych nie ulegał drastycznemu pomniejszeniu.
4. Rekomendować należy następujące działania poprawiające bilans energetyczny:
 - a) Termomodernizacja przez naprawę murów i tynków,
 - b) Termomodernizacja przez docieplenie,
 - c) Termomodernizacja przez osuszenie,
 - d) Termomodernizacja przez optymalizację wentylacji,

8.1. Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych

Ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich, mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Konwencja Haska z 1954 roku *o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego* jest podstawowym dokumentem prawnym chroniącym obiekty dziedzictwa kulturalnego w obszarze międzynarodowego prawa humanitarnego konfliktów zbrojnych.

Środki przygotowawcze, jakie państwa podejmują w czasie pokoju w ramach opieki nad dobrami kulturalnymi dla zabezpieczenia ich przed dającymi się przewidzieć skutkami konfliktu zbrojnego powinny obejmować m.in.:

- przygotowanie spisów inwentarza,
- planowanie środków doraźnych w celu ochrony przed ogniem lub strukturalnym zniszczeniem,
- zapewnienie odpowiedniej dla nich ochrony na miejscu,

- wyznaczenie kompetentnych władz odpowiadających za bezpieczeństwo dóbr kulturalnych.

Znakiem rozpoznawczym konwencji do oznaczania dóbr kulturalnych jest tarcza skierowana ostrzem w dół, podzielona wzdłuż przekątnych na cztery pola, dwa błękitne i dwa białe (tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem). W prawie polskim dodatkowo w czasie pokoju kwestię oznaczania obiektów zabytkowych reguluje rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków. Znak informacyjny umieszczany na obiektach zabytkowych ma kształt pięciokątnej tarczy skierowanej ostrzem w dół o wymiarach 185 x 100 mm, wykonanej z blachy na białym tle, w górnej części zawierającym napis „ZABYTEK CHRONIONY PRAWEM”. Poniżej znajduje się tarcza herbowa złożona z błękitnego kwadratu, którego jeden z kątów tworzy ostrze tarczy oraz umieszczonego nad nim błękitnego trójkąta, rozgraniczonych po każdej stronie białym trójkątem.

Rysunek 4. Wzór znaku rozpoznawczego konwencji haskiej służący do oznaczania obiektów zabytkowych w czasie pokoju.

Źródło: Załącznik do Rozporządzenia Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, Dz. U. 2004, Nr 30, poz. 259, [w:] Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 roku w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, Dz. U. 2004, Nr 30, poz. 259.

Kwestie ochrony dóbr kulturalnych podczas konfliktu zbrojnego w prawie międzynarodowym reguluje także drugi protokół dodatkowy z 1999 roku do Konwencji Haskiej o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego z 1954 r. Dokument ten ma charakter uzupełniający w odniesieniu do konwencyjnych uregulowań dotyczących ochrony

ogólnej. Jego postanowienia odnoszą się do dwóch elementów tej ochrony: opieki i poszanowania. **Opieka** nad dobrami kulturalnymi polega na podjęciu działań przez państwa - strony za pomocą uznanych przez nie środków, które mają na celu zabezpieczyć dobra kulturalne na terytorium własnego państwa przed możliwymi do przewidzenia skutkami konfliktu zbrojnego. Ponadto ww. ochrona zobowiązuje państwa do podejmowania tego typu działań już w czasie pokoju. Natomiast **poszanowanie** dóbr kulturalnych to zobowiązanie państw - stron konwencji do szanowania dóbr kulturalnych położonych zarówno na ich własnym terytorium, ale także na terytorium innych państw.

Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz.U. 2004 nr 212 poz. 2153) określa w §1 ust. 3 Zapobieganie i prowadzenie prac przygotowawczych obejmując w szczególności następujące przedsięwzięcia i czynności:

- 1) opracowanie planów ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, jeżeli nie zostały one opracowane wcześniej, oraz ich aktualizację;
- 2) kontrolę i doskonalenie stanu technicznego zabytków;
- 3) instalowanie i utrzymywanie w sprawności urządzeń i systemów zabezpieczenia zabytków, w tym sygnalizacji wykrywania i alarmowania;
- 4) wykonywanie ewidencji i dokumentacji zabytków podlegających ochronie;
- 5) projektowanie i wykonywanie inżynieryjno-technicznych prac zabezpieczających przy zabytkach, takich jak:
 - a) podwyższenie klasy odporności ogniowej i poprawa właściwości konstrukcyjnych,
 - b) zabezpieczenia przed skutkami wybuchów, wichur, śnieżyc, powodzi lub zalania z innych przyczyn, osunięć lub zapadnięć gruntu,
 - c) obudowa lub osłona fragmentów szczególnie wartościowych i narażonych na destrukcję.

W ustępie 4 wyżej wymienionego Rozporządzenia określono czynności w stanie podwyższonej gotowości:

- 1) demontaż i ukrycie najcenniejszych detali architektonicznych i elementów wyposażenia;
- 2) przygotowanie i rozmieszczenie znaków zgodnych z *Konwencją o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z Regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokołem o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze dnia 14 maja 1954 r.* (Dz. U. z 1957 r. Nr 46, poz. 212);
- 3) zgromadzenie i utrzymywanie w gotowości urządzeń, sprzętu, narzędzi, opakowań, materiałów niezbędnych do wykonania prac zabezpieczających i działań ratowniczych;
- 4) zorganizowanie systemu monitorowania zagrożeń, alarmowania i powiadamiania;

- 5) wyznaczenie i przygotowanie zespołów ludzkich do prac zabezpieczających i działań ochronnych;
- 6) zorganizowanie współdziałania właścicieli, zarządców i użytkowników zabytków, zwanych dalej "kierownikami jednostek organizacyjnych", organów administracji publicznej, specjalistycznych służb, jednostek i instytucji, Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej oraz wolontariatu.

Zabytki nieruchome rozmieszczone na terenie Gminy Brzozie w razie niebezpieczeństwa wybuchu konfliktu zbrojnego powinny zostać utrzymywane w sprawności technicznej z równoczesnym ograniczeniem ich funkcji użytkowych. Do głównych działań organów samorządowych i pracowników obiektów zabytkowych należy zgromadzenie i zabezpieczenie materiałowo – techniczne, w ramach prac przygotowawczych, mające na celu odpowiednie zabezpieczenie, w pierwszej kolejności, najcenniejszych zabytków nieruchomych tj. obiektów wpisanych do rejestru zabytków, a w szczególności najbardziej wartościowych elementów.

Wszystkie obiekty zabytkowe i obszary zieleni podlegają ochronie w ramach prac przygotowawczych tj. sprawdzeniu i uzupełnieniu ewidencji oraz dokumentacji technicznej, budowlanej i konserwatorskiej - opisowej, rysunków technicznych i fotografii stanu aktualnego, w tym kopii kart ewidencyjnych zabytków, a następnie przygotowaniu ukrycia i zabezpieczenia tej dokumentacji, w ramach zabezpieczenia archiwum jednostki przed ewentualnym zniszczeniem lub kradzieżą. Przygotowaniu i zorganizowaniu określonej ilości znaków rozpoznawczych Konwencji Haskiej z materiałami i narzędziami do ich przymocowania oraz określeniu sił i czasu wykonania. Ponadto organ odpowiedzialny przygotowuje wykonawców sprzętu i narzędzi oraz planuje dostawy materiałów do wykonywania prac techniczno-zabezpieczających najbardziej cennych elementów wystroju architektonicznego oraz demontażu i ukrycia najbardziej zagrożonych detali. Kolejnym ważnym zadaniem jest wydzielenie i przeszkolenie grupy zabezpieczenia i ratownictwa zabytków nieruchomych oraz zapewnienie jej właściwego wyposażenia i gotowości powiadamiania, dowozu, zabezpieczenia itp.). Ponadto zaangażowanie konsultanta (architekta, konserwatora zabytków nieruchomych) do nadzorowania prac zabezpieczających, ratowniczych i ewentualnej oceny strat. Prowadzenie monitoringu zagrożeń we współdziałaniu z organami obrony cywilnej, zarządzania kryzysowego i w oparciu o komunikaty i sygnały ostrzegawcze krajowego i lokalnego systemu ostrzegania. Równie ważne jest przeszkolenie personelu/właścicieli obiektów z zakresu znajomości sygnałów alarmowych i sposobu postępowania (procedur) na wypadek zagrożeń wynikających z sytuacji militarnej i przewidywanych działań zbrojnych w rejonie gminy. W sytuacji narastania zagrożenia należy zorganizować i przygotować do uruchomienia system

wzmocnionej obserwacji, kontroli dostępu i ochrony obiektów oraz obszarów na wypadek zagrożenia wojennego.

W razie wystąpienia nagłego zagrożenia wojennego i braku czasu na wykonanie wszystkich przewidywanych prac zabezpieczających obiekty zabytkowe, w pierwszej kolejności zostaną wykonane oznakowania obiektów zabytkowych znakami rozpoznawczymi Konwencji Haskiej.

W razie wystąpienia strat i szkód w zabytkach koniecznym jest zabezpieczanie zabytków przed dalszą destrukcją po ustąpieniu zagrożenia, dokumentowanie zdarzeń, strat i podjętych działań, a także informowanie właściwych organów administracji publicznej, w szczególności Konserwatora Zabytków oraz organów założycielskich o stratach, podjętych działaniach, potrzebach i wykonaniu ekspertyzy konserwatorskiej.

W aspekcie zmian klimatu uwidacznia się potrzeba uwzględnienia skutków tego procesu w szeroko rozumianej ochronie dziedzictwa oraz jego adaptacji do nowych uwarunkowań zmieniającego się środowiska i występujących coraz częściej zagrożeniom naturalnym takich jak powódź, wichury, trąby powietrzne, wyładowania atmosferyczne, upały i mrozy.

- **Podtopienia i zalania**

Podtopienia i miejscowe zalania mogą wystąpić w związku z długotrwałymi i intensywnymi opadami deszczu. Zjawiska te mają miejsca szczególnie w okresie jesiennym oraz wiosennym. Podtopienia i miejscowe zalania mogą również wystąpić wiosną w czasie szybkiego topnienia pokrywy śnieżnej. Zjawiska te powodują podniesienie poziomu wód gruntowych i zwiększone zwilgocenie fundamentów oraz piwnic. Braki w drożności kanałów burzowych i zewnętrznej instalacji przeciwdeszczowej obiektów budowlanych powodują wycieki i miejscowe zalania ścian, stropów itp. Podobne skutki może spowodować awaria sieci wodociągowo - kanalizacyjnej i centralnego ogrzewania. Zalania budynków od góry mogą nastąpić w razie łącznego wystąpienia silnej wichury i ulewy, najczęściej podczas burzy, jeśli dojdzie do zerwania części lub całości pokrycia dachu.

W celu zminimalizowania ewentualnych strat, należy podjąć następujące działania polegające na:

- obserwowaniu zjawisk pogodowych i analizowaniu prognoz krótkoterminowych oraz długoterminowych;
- przestrzeganiu terminów i rzetelności wykonywania przeglądów i remontów instalacji i urządzeń wodno - kanalizacyjnych oraz założenia rynien na budynkach, instalacji odgromowej, a także kanalizacji przeciwdeszczowej;
- utrzymaniu w gotowości do działania grupy zabezpieczająco - ratowniczej utworzonej przy obiekcie zabytkowym (zadania właściciela lub użytkownika obiektu zabytkowego);

- wytypowaniu miejsc najbardziej zagrożonych podtopieniem (zalaniem) w przypadku obfitych i długotrwałych opadów;
- sprawdzeniu szczelności, zamocowaniu zamknięć drzwi, okiennic, okien i usunięciu występujących braków i uszkodzeń;
- przygotowanie materiałów, narzędzi i urządzeń do ratowania i doraźnego usuwania uszkodzeń w razie zalania;
- utrzymywaniu w gotowości i przygotowaniu do uruchomienia awaryjnego zasilania, wyłączeniu zasilania energetycznego w obiektach – pomieszczeniach, które ulegają zalaniu bądź zostały zalane.

- **Pożary**

Procedura postępowania w razie pożaru jest określona w Instrukcjach i planach ochrony przeciwpożarowej, które winny posiadać jednostki organizacyjne będące właścicielami obiektów zabytkowych. Szczególnie istotnym elementem, który musi być uwzględniony w zabezpieczeniu przeciwpożarowym obiektów zabytkowych i w prowadzeniu akcji ratowniczo - gaśniczej w razie pożaru jest priorytet zabezpieczenia i ratowania obiektów wpisanych do rejestru zabytków lub będących w trakcie procedury wpisu w taki sposób, aby podlegały one szczególnej ochronie, zaraz po przedsięwzięciach służących ochronie życia ludzkiego.

W celu zminimalizowania ewentualnych szkód, należy podjąć następujące działania:

- zabezpieczenie ognioochronne obiektów drewnianych i elementów konstrukcyjnych z drewna;
- utrzymanie w sprawności i sprawdzenie działania sygnalizacji alarmu przeciwpożarowego i monitoringu, jeśli taki funkcjonuje;
- zapewnienie sprawności, gotowości umiejętności obsługi podręcznego sprzętu gaśniczego;
- przygotowanie do własnych działań ratowniczych w oparciu o grupę ratowniczą i sprzęt podręczny, która będzie szkolona z elementami ćwiczeń praktycznych;
- w razie wybuchu pożaru podjęcie próby lokalizacji źródła ognia i jego stłumieniu w zarodku przy pomocy podręcznego sprzętu gaśniczego, zamykania dopływu świeżego powietrza (tlenu), wyłączeniu zasilania;
- po przybyciu jednostki Państwowej Straży Pożarnej, podporządkowanie wszystkich działań dowódcy akcji oraz udzielanie pomocy i niezbędnych informacji;
- uczestniczenie w dokumentowaniu działań i strat, ustaleniu przyczyn pożaru i podejmowaniu działań zabezpieczających po pożarze;
- po zakończeniu akcji ratowniczo - gaśniczej, zabezpieczenie i przeszukanie pogorzeliska, poinformowanie Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i Wójta gminy o stratach, uszkodzeniach i ewentualnych potrzebach pomocy;
- przystąpienie do prac zabezpieczających i konserwatorskich celem przywrócenia poprzedniego stanu obiektów.

- **Katastrofalne zjawiska atmosferyczne**

Na terenie Gminy Brzozie do zjawisk atmosferycznych, których częstotliwość może się zwiększać w wyniku zmian klimatycznych należą huraganowe wiatry pochodzenia burzowego lub wynikające z przechodzenia frontów atmosferycznych, którym mogą towarzyszyć nawalne opady deszczu, gradobicia lub śnieżyce.

W przypadku zagrożenia wystąpienia niebezpiecznych zjawisk pogodowych należy podjąć następujące czynności:

- śledzenie komunikatów w środkach masowego przekazu;
- zaktualizowanie oceny stanu zagrożenia zabytkowych obiektów, ich stanu technicznego, stanu otaczającego drzewostanu oraz drzew stanowiących pomniki przyrody, powiadomienie pracowników o zagrożeniu i zapewnieniu dojazdu osób niezbędnych do prac zabezpieczających i akcji ratowniczej;
- ograniczenie działalności jednostki w zależności od sytuacji i ostrzeżenie przebywających gości o zagrożeniu i zasadach postępowania w razie katastrofy;
- zamknięcie i w miarę potrzeb dodatkowe zabezpieczenie zagrożonych otworów drzwiowych i okien (workami z piaskiem, ekranami, zaporami itp.);
- usunięcie z terenu przedmiotów nie przytwierdzonych trwale do podłoża mogących ulec przemieszczeniu;
- odsunięcie od okien cennych przedmiotów, w tym eksponatów i wyposażenia, przeniesienie ich w bezpieczne miejsce lub dosunięcie (dostawienie) do ścian, zabezpieczenie przed przesunięciem i okrycie;
- reagowanie na działanie czynników niszczących i prowadzenie akcji ratowniczej wydzielonymi siłami grup ratowniczych;
- zabezpieczenie uszkodzonych obiektów i elementów przed dalszą destrukcją;
- dokumentowanie strat i prowadzonych działań ratowniczych i zabezpieczających,
- informowanie organu założycielskiego, Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Wójta gminy o poniesionych stratach podjętych działaniach i o ewentualnych potrzebach pomocy;
- podjęcie prób przywrócenie stanu utrzymania zabytków sprzed katastrofy.

9. Instrumenty realizacji programu opieki nad zabytkami

Podmiotem odpowiedzialnym za sporządzenie gminnego programu opieki nad zabytkami jest Wójt Gminy. Program przyjmowany jest w drodze uchwały Rady Gminy, a jego realizacja odbywa się poprzez wdrażanie założeń w nim określonych.

Dla osiągnięcia celów strategicznych niezbędna jest współpraca zarówno z jednostkami organizacyjnymi podległymi samorządowi gminnemu, jak i ze służbami Wojewody Kujawsko-Pomorskiego odpowiedzialnymi za ochronę zabytków oraz promocję m.in. Kujawsko-Pomorskie Centrum Dziedzictwa. Wskazane jest również podejmowanie działań we współpracy z organizacjami pozarządowym, samorządem powiatowym oraz samorządami gmin sąsiednich.

Z punktu widzenia skuteczności programu istotne znaczenie ma także skierowanie działań do prywatnych właścicieli, a także do osób i instytucji zarządzających obiektami zabytkowymi.

Do realizacji zadań określonych w Gminnym Programie Opieki nad Zabytkami będą wykorzystywane następujące instrumenty:

1. Instrumenty prawne.

Instrumenty prawne obejmują dokumenty i działania wynikające z przepisów ustawowych, szczególnie z ustawy o samorządzie gminnym, ustawy o ochronie zabytków i opieki nad zabytkami, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, np.:

- strategia rozwoju gminy,
- studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, plan ogólny,
- miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego,
- decyzje administracyjne.

2. Instrumenty finansowe.

Instrumenty finansowe to:

- finansowanie prac konserwatorskich i remontowych przy obiektach zabytkowych będących własnością gminy,
- korzystanie z programów uwzględniających finansowanie z funduszy europejskich oraz budżetu państwa, samorządu województwa,
- dofinansowania na prace konserwatorskie i remontowe przyznawane ze środków zewnętrznych i wewnętrznych,
- dotacje, subwencje, dofinansowania, nagrody i zachęty finansowe dla właścicieli i posiadaczy obiektów zabytkowych.

3. Instrumenty koordynacji.

Instrumenty koordynacji to mechanizmy prawne, administracyjne i finansowe, które zapewniają spójność i skuteczność działań podejmowanych na różnych szczeblach administracji publicznej. Ich celem jest harmonizacja polityk, planów i działań ze wszystkich poziomów administracji publicznej, aby ochrona dziedzictwa kulturowego była kompleksowa i efektywna. Do instrumentów koordynacyjnych można włączyć także współpracę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami z ośrodkami naukowymi i akademickimi, stowarzyszeniami, kościołami i związkami wyznaniowymi.

4. Instrumenty społeczne.

Współpraca samorządu gminnego z organizacjami społecznymi i innymi podmiotami oparta między innymi na umowach, porozumieniach zmierzających do aktywnego włączenia się społeczności lokalnej w realizację zadań związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego. Wszelkie działania samorządu gminnego o charakterze edukacyjnym i promocyjnym oraz prowadzące do tworzenia miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

5. Instrumenty kontrolne.

Instrumenty kontrolne to przede wszystkim monitoring stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego, sporządzane okresowo sprawozdania z realizacji Programu opieki nad Zabytkami i aktualizacja gminnej ewidencji zabytków.

10. Zasady oceny realizacji Programu Opieki nad Zabytkami

Zgodnie z art. 87 ust. 5 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.) Wójt sporządza, co 2 lata, sprawozdanie z realizacji programu, które przedstawia Radzie Gminy. Wykonanie sprawozdania powinna poprzedzić ocena poziomu realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami uwzględniająca:

- wykonanie zadań przyjętych do realizacji w okresie czteroletnim obowiązywania gminnego programu opieki nad zabytkami,
- efektywność ich wykonania.

Ustalono następujące kryteria prowadzenia oceny realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029 z podziałem na poszczególne priorytety:

Tabela 5. Ocena realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie na lata 2025-2029.

Priorytet 1 - Ochrona i świadome kształtowanie krajobrazu kulturowego	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1	Poziom wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami (%)
2	Poziom objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego obowiązujących w zakresie aktualizacji zagadnień związanych z ochroną zabytków i obszarów ochrony konserwatorskiej (%)
3	Liczba wydanych decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu uwzględniających ochronę ekspozycji obiektów zabytkowych (szt.)
4	Aktualizacja gminnej ewidencji zabytków (TAK/NIE)
5	Nowe obiekty wskazane do objęcia ochroną prawną (szt.)
6	Opracowanie planu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (TAK/NIE)
7	Współpraca z organizacjami pozarządowymi (TAK/NIE)
8	Suma środków zewnętrznych pozyskanych na ochronę i konserwację zabytków (zł)
Priorytet 2 - Rewaloryzacja dziedzictwa kulturowego jako element rozwoju społeczno-gospodarczego gminy	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1	Liczba zorganizowanych wydarzeń związanych z lokalną promocją i ochroną dziedzictwa kulturowego (szt.)
2	Liczba utworzonych, zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej (szt.)
3	Liczba wystąpień o uzyskanie środków zewnętrznych na prowadzenie prac remontowo-konserwatorskich przy obiektach stanowiących własność gminy (szt.)
4	Liczba akcji promocyjnych w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel (szt.)

Program Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie na lata 2025-2029

5	Opracowanie planu systematycznych kontroli stanu utrzymania i sposobu użytkowania obiektów zabytkowych (TAK/NIE)
6	Liczba działań rewaloryzacyjnych przy zabytkowej zieleni gminnej (szt.)
7	Liczba pracowników biorących udział w szkoleniach związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego (os.)
Priorytet 3 - Promocja i edukacja służąca budowaniu tożsamości	
Lp.	Kryteria i wskaźniki oceny:
1	Opracowanie mapy zabytków gminy jako atrakcyjnej graficznie formy promocji elementów dziedzictwa kulturowego (TAK/NIE)
2	Liczba opracowanych, wydanych wydawnictw, w tym ulotek, folderów promocyjnych, map, przewodników itp. dotyczących walorów kulturowych gminy w miejscach ogólnodostępnych (szt.)
3	Liczba szkoleń dla pracowników Urzędu związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego (os.)
4	Ilość wydarzeń o tematyce ochrony dziedzictwa kulturowego skierowanych do dzieci (szt.)
5	Utworzenie szlaków turystycznych wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego (TAK/NIE)
6	Liczba przeprowadzonych prac porządkowych na terenach objętych ochroną (szt.)
7	Oznaczenia i tablice informacyjne dotyczących obiektów zabytkowych umieszczone na wszystkich obiektach (TAK/NIE)
8	Organizacja wydarzeń upowszechniających, wśród społeczności lokalnej, wiedzę w zakresie rozpoznawania walorów obiektów zabytkowych (szt.)

11. Źródła finansowania programu opieki nad zabytkami

Zgodnie z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. *o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* (Dz.U. Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.) do obowiązków właścicieli lub posiadaczy zabytków należy sprawowanie opieki nad zabytkiem, w szczególności prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie. Źródłem finansowania ochrony i opieki nad zabytkami na terenie Gminy Brzozie mogą być:

- **Budżet gminy:** Samorządy gminne mają obowiązek dbać o zabytki znajdujące się na ich terenie i mogą przeznaczać na ten cel środki z własnego budżetu. Wydatki te mogą obejmować konserwację, renowację, a także promocję lokalnych zabytków;
- **Budżet państwa:** Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz inne organy państwowe mogą przyznawać dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie oraz roboty budowlane przy zabytkach. Fundusze te są często przyznawane w ramach specjalnych programów ochrony dziedzictwa narodowego;
- **Fundusze europejskie:** W ramach różnych programów Unii Europejskiej można ubiegać się o dofinansowanie projektów związanych z ochroną i konserwacją zabytków. Programy takie jak Europejski Fundusz Rozwoju Regionalnego (EFRR) czy Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko oferują możliwość uzyskania środków na ten cel;
- **Fundacje i organizacje pozarządowe:** W Polsce działa wiele fundacji i organizacji pozarządowych, które wspierają ochronę dziedzictwa kulturowego. Mogą one udzielać grantów, organizować zbiórki funduszy czy wspierać projekty związane z konserwacją zabytków;
- **Prywatni darczyńcy i sponsorzy:** Osoby prywatne, firmy i inne podmioty mogą również przyczyniać się do finansowania ochrony zabytków poprzez darowizny, sponsoring czy mecenasowanie konkretnych projektów;
- **Środki własne właścicieli zabytków:** W przypadku zabytków prywatnych, właściciele są zobowiązani do ich utrzymania i konserwacji, często przy wsparciu finansowym ze strony różnych instytucji publicznych;
- **Programy ochrony zabytków i dofinansowania regionalnego:** Wojewódzkie urzędy ochrony zabytków oraz samorządy wojewódzkie mogą prowadzić programy wsparcia finansowego dla gmin na ochronę lokalnych zabytków.

Ponadto, organy samorządu terytorialnego stosują ulgi i zwolnienia przewidziane w przepisach odrębnych, do których m.in. należy zaliczyć:

- Ustawę z dnia 21 sierpnia 1997 r. *o gospodarce nieruchomościami* (Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn.zm.) art. 73 ust. 4 określa, iż opłaty z tytułu użytkowania wieczystego obniża się o 50% obniżkę w wysokości wnoszonych opłat dla nieruchomości gruntowych wpisanych do rejestru zabytków z tytułu użytkowania wieczystego; właściwy organ może, za zgodą odpowiednio wojewody albo rady lub sejmiku, podwyższyć lub obniżyć tę bonifikatę;
- Ustawę z dnia 12 stycznia 1991 r. *o podatkach i opłatach lokalowych* (Dz.U. 2025 poz. 707 z późn.zm.) zgodnie z art. 7 ust. 1 pkt 6 zwalnia się od podatku od nieruchomości grunty i budynki wpisane indywidualnie do rejestru zabytków, pod warunkiem ich utrzymania i konserwacji, zgodnie z przepisami o ochronie zabytków, z wyjątkiem części zajętych na prowadzenie działalności gospodarczej,

Dla realizacji zadań z zakresu ochrony dziedzictwa narodowego można ubiegać się o wsparcie z budżetu państwa na poziomie krajowym i wojewódzkim, z budżetów samorządów, a także ze środków europejskich.

Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

- 1) Program: Ochrona zabytków - Celem programu jest zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, realizowane poprzez konserwację i rewaloryzację zabytków nieruchomych i ruchomych oraz ich udostępnianie na cele publiczne.
- 2) Program: Ochrona zabytków archeologicznych - Celem programu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego poprzez wspieranie kluczowych dla tego obszaru zadań, obejmujących rozpoznanie i dokumentację zasobów dziedzictwa archeologicznego oraz opracowanie i publikację wyników przeprowadzonych badań archeologicznych.
- 3) Program: Infrastruktura kultury - Celem programu jest stworzenie optymalnych warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej, poprzez modernizację i rozbudowę infrastruktury instytucji kultury, a także innych podmiotów działających w tym obszarze.
- 4) Program: Infrastruktura domów kultury - Celem programu jest zapewnienie optymalnych warunków dla działalności domów i ośrodków kultury oraz centrów kultury i sztuki w zakresie edukacji kulturalnej i animacji kultury poprzez modernizację i rozbudowę ich infrastruktury.
- 5) Program: Miejsca pamięci i trwałe upamiętnienia w kraju - Celem programu jest wspieranie samorządów w zapewnianiu stabilnej opieki nad najważniejszymi miejscami pamięci, stanowiącymi materialne świadectwo wydarzeń kluczowych dla narodowej tożsamości.

Narodowy Instytut Dziedzictwa

Powołany przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w roku 2011. Instytucja ta posiada zarezerwowane środki na opiekę nad zabytkami. Jednym z głównych działań skierowanych do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków jest ogłaszany konkurs Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków - „Zabytek Zadbany”. Jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie dobrych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów poprzez prawidłowe wykonywanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku, w tym również, jeżeli zachodzi taka konieczność, jego trwałe zabezpieczenie przed niszczeniem lub uszkodzeniem; właściwe użytkowanie zabytku oraz jego waloryzacja, które podkreślą jego walory i nie wpłyną ujemnie na posiadane przez zabytek wartości. Do udziału mogą być zgłaszane zabytki nieruchome wpisane do rejestru zabytków z wyjątkiem zabytkowych cmentarzy, zabytkowych układów urbanistycznych i ruralistycznych oraz zabytków nagrodzonych w ostatnich dziesięciu edycjach konkursu.

Dodatkowo w ramach swojej działalności Instytut przyznaje dotacje w trzech zakresach:

- Wspólnie dla dziedzictwa – program ma na celu tworzenie warunków do zrównoważonej ochrony dziedzictwa kulturowego i jego wykorzystania dla rozwoju społecznego. Skierowany do organizacji pozarządowych, umożliwia ubieganie się o dofinansowanie działań adresowanych głównie do społeczności lokalnych. Działania te obejmują m.in. prace porządkowe przy zabytkach, inwentaryzację i dokumentację dziedzictwa kulturowego, wspieranie tradycji rękodzielniczych oraz działania edukacyjne i popularyzacyjne.

- Niematerialne – przekaz dalej – głównym założeniem jest wspieranie projektów związanych z zjawiskami wpisanymi na Krajową Listę Niematerialnego Dziedzictwa Kulturowego. Poprzez wzmocnienie przekazu pokoleniowego, ochronę i popularyzację tych zjawisk, poprzez realizację programu stara się zwiększyć świadomość społeczeństwa na temat ich roli w kulturze lokalnej i ogólnopolskiej. Skierowany głównie do organizacji pozarządowych, program umożliwia ubieganie się o dofinansowanie działań dokumentujących, wspierających przekaz międzypokoleniowy oraz prowadzących działania edukacyjne.

- Ochrona zabytków archeologicznych – zakłada świadomą i zrównoważoną ochronę dziedzictwa archeologicznego in situ zgodnie z przepisami prawa i normami międzynarodowymi. Poprzez wsparcie instrumentów ochrony konserwatorskiej oraz promowanie wyników badań archeologicznych, program stara się wzmocnić działania mające na celu zachowanie dziedzictwa archeologicznego. Realizowane zadania, takie jak weryfikacja

zabytków archeologicznych i opracowanie wyników badań, są ogłaszane corocznie jesienią w formie naboru wniosków. Wszystkie informacje na temat ww. działań dostępne są na stronie <https://nid.pl/dotacje/>.

Narodowe Centrum Kultury

Instytucja kultury powołana w celu promocji polskiego dziedzictwa narodowego jako elementu europejskiego dziedzictwa kulturowego. Jej celem jest wspomaganie działających w dziedzinie kultury i dziedzictwa narodowego ruchów społecznych oraz organizacji pozarządowych, skupia się głównie na prowadzeniu prac badawczych i eksperckich w zakresie kultury i dziedzictwa narodowego. Narodowe Centrum Kultury prowadzi wiele działań miękkich popularyzujących szeroko rozumiane dziedzictwo kulturowe. Wspiera organizacje i twórców poprzez dotacje, stypendia, granty oraz pomoc socjalną. W ramach programów dotacyjnych można skorzystać i pozyskać środki m.in. na tworzenie warunków dla wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie regionalnym, lokalnym i krajowym poprzez finansowe wsparcie realizacji projektów upowszechniających dorobek kultury i zwiększających obecność kultury w życiu społecznym - Program Kultura-Interwencje; przedsięwzięcia popularyzujące dziedzictwo kulturowe, szczególnie w miejscowościach liczących nie więcej niż 50 tysięcy mieszkańców – Program EtnoPolska. Więcej informacji na temat programów można znaleźć na stronie <https://nck.pl/dotacje-i-stypendia>.

Narodowy Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

Właściciele, użytkownicy wieczyści lub zarządcy zabytkowych parków i ogrodów mogą składać wnioski na działania związane z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej - „Ochrona i przywracanie różnorodności biologicznej i krajobrazowej”. Okres kwalifikowalności kosztów obowiązuje od 01.01.2014 r. do 31.12.2027 r. Wszystkie informacje na temat naboru oraz dokumenty dostępne są na stronie: <https://www.gov.pl/web/nfosigw/ochrona-i-przywracanie-roznorodnosci-biologicznej-i-krajobrazowej>.

Fundusz kościelny

Kościelne osoby prawne mogą liczyć na wsparcie finansowe z Funduszu Kościelnego. Dotacje są udzielane wyłącznie na remonty i konserwację zabytkowych obiektów o charakterze sakralnym i to tylko na wykonywanie podstawowych prac zabezpieczających sam obiekt (w szczególności remonty dachów, stropów, ścian i elewacji, osuszanie i odgrzybianie, izolację, remonty i wymianę zużytej stolarki okiennej i drzwiowej, instalacji

elektrycznej, odgromowej, przeciwwłamaniowej i przeciwpożarowej itp.). Z Funduszu nie finansuje się remontów i konserwacji obiektów towarzyszących (takich jak np.: dzwonnice wolnostojące, krzyże) ruchomego wyposażenia obiektów sakralnych (takich jak np.: obrazy, ikonostasy, stalle, epitafia, szaty i naczynia liturgiczne, instrumenty muzyczne, dzwony) oraz otoczenia świątyni, a także stałych elementów wystroju wnętrz (takich jak np.: polichromie, freski, witraże i posadzki). Szczegółowe informacje dotyczące naboru wniosków zamieszczane są na stronie: <https://www.gov.pl/web/mswia/fundusz-koscielny>.

Poza środkami pochodzącymi z budżetu państwa istnieją możliwości pozyskania wsparcia finansowego z budżetów samorządów. Na podstawie art. 81 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru lub znajdującym się w gminnej ewidencji zabytków mogą zostać udzielone przez organ stanowiący gminy, powiatu lub samorządu województwa. Każdy organ stanowiący jednostkę samorządu terytorialnego może w drodze uchwały określić tryb, warunki i sposób udzielania takich dotacji.

Dotacje ze środków Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego

Nabór wniosków o dofinansowanie do prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków jest ogłaszany każdego roku na stronie BIP Kujawsko-Pomorskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz na BIP Urzędu Marszałkowskiego Województwa Kujawsko-Pomorskiego.

Środki z Funduszu Europejskiego Kujaw i Pomorza na 2021-2027

W ramach programu województwo kujawsko pomorskie w latach 2021-2027 realizować będzie działania związane z rozwojem infrastruktury kultury, dziedzictwem narodowym.

Priorytet 6 – służy zachowaniu dziedzictwa naturalnego i kulturowego oraz rozwojowi zasobów kultury. Środki skierowane są w szczególności na restaurację i konserwację obiektów o znaczeniu regionalnym wpisanych do rejestru zabytków położonych na obszarze Województwa Kujawsko-Pomorskiego, w tym obiektów unikatowych, wyróżniających region na tle kraju. Działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego regionu przyczynią się do wzmocnienia tożsamości regionalnej oraz zabezpieczenia obiektów o wysokiej wartości historycznej, co pozwoli nie tylko chronić i pielęgnować ten element kultury, ale także wpłynie na jego uatrakcyjnienie i przyczyni się do tworzenia przewag konkurencyjnych regionu w celu przyciągnięcia turystów.

Priorytet 5 - głównym celem jest wsparcie roli kultury i rozwój potencjałów endogenicznych regionu, jaki stanowią uzdrowiska i turystyka oraz rewitalizacja i odnowa

przestrzeni publicznych w miastach. Mimo bogatych zasobów dziedzictwa kulturowego i niewątpliwej atrakcyjności turystycznej części województwa, istnieje jeszcze duży potencjał prorozwojowy wymagający należytego zagospodarowania. Przewiduje się wsparcie instytucji kultury w zakresie budowy, rozbudowy (wraz z wyposażeniem) oraz rozwoju i funkcjonowania. Instytucje kultury w coraz większym stopniu stają się miejscami socjalizacji i integracji społecznej, gdzie poza udziałem w wydarzeniach kulturalnych, można rozwijać kontakty społeczne. Harmonogram konkursów, alokacja środków na dany rok dostępna jest na stronie <https://funduszeue.kujawskopomorskie.pl/>.

12. Realizacja i finansowanie przez gminę zadań z zakresu ochrony zabytków

Realizacja i finansowanie działań z zakresu ochrony dziedzictwa kulturowego odbywać się będzie w oparciu o środki z budżetu gminy oraz uzyskane dofinansowania i dotacje. Gmina Brzozie udzielała m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków lub gminnej ewidencji zabytków w ramach Rządowego Programu Odbudowy Zabytków – Polski Ład.

Z uwagi na fakt, że Gmina Brzozie nie jest właścicielem żadnego obiektu wpisanego do Rejestru Zabytków, działania w tym zakresie koncentrują się na obiektach ujętych w Gminnej oraz Wojewódzkiej Ewidencji Zabytków. Ponadto gmina sprawuje opiekę nad obszarami objętymi ochroną konserwatorską, wynikającą z zapisów miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, a także nad obszarami wskazanymi do ochrony w studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, a następnie w planie ogólnym gminy.

Do obowiązków samorządu należy również monitorowanie stanu zachowania stanowisk archeologicznych oraz przekazywanie informacji o ewentualnych zagrożeniach właściwym służbom konserwatorskim. Gmina odpowiada ponadto za prawną ochronę istniejących stanowisk archeologicznych, w tym za udzielanie wsparcia finansowego oraz pozyskiwanie dotacji na prowadzenie nowych badań archeologicznych.

Zadania finansowane przez gminę w zakresie zadań opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego szacuje się, że będą stanowić wydatek od 0,15 do 0,30 . Szacunkowe koszty realizacji Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Brzozie przedstawiono w poniżej tabeli 6.:

Tabela 6. Szacunkowe koszty realizacji Programu opieki nad zabytkami dla Gminy Brzozie w latach 2025-2029.

Zadanie	Szacowane koszty w latach 2025-2029
Bieżące remonty i utrzymanie obiektów zabytkowych będących własnością Gminy Brzozie, tj.: - Budynek Szkoły Podstawowej w Brzoziu, - Budynek Szkoły Podstawowej w Wielkim Leźnie, - Budynek Szkoły Podstawowej w Trepkach – wspólność, - Budynek Muzeum i Izby Pamięci w Brzoziu, - Kapliczka koło budynku nr 29 w Brzoziu, - Cmentarz rodowy rodziny Abramowskich w Jajkowie	Koszty są uwarunkowane od potrzeb i na podstawie rozeznania cenowego na poszczególne prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytkach
Prace związane z pielęgnacją i rewaloryzacją parków, zieleni zabytkowej i cmentarnej	10 000,00 zł / rok
Pozyskiwanie dotacji celowych na remonty obiektów zabytkowych niebędących własnością gminy	Koszty ustalane są na podstawie potrzeb i dostępności środków zewnętrznych
Sporządzenie Planu opieki nad zabytkami na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych	Koszt zostanie oszacowany na podstawie rozeznania cenowego
Promocja dziedzictwa kulturowego oraz organizacja wydarzeń zwiększających świadomość mieszkańców na temat istoty działań ochronnych dla wszystkich obiektów posiadających wartości kulturowe i historyczne	3 000,00 zł / 1 wydarzenie rocznie
Utworzenie i modernizacja elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej	Koszt ustalany jest na podstawie projektu funkcjonalno-użytkowe przedsięwzięcia

Bibliografia

Akty prawne

1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483);
2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz.U. 2024 poz. 1292 z późn.zm.);
3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. 2025 poz. 1153 z późn.zm.);
4. Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem, (Dz.U. 211, nr 113, poz. 661);
5. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 r. Nr 212, poz. 2153);
6. Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 16 sierpnia 2017 r. w sprawie dotacji celowej na prace konserwatorskie lub restauratorskie i przy zabytku wpisanym na Listę Skarbów Dziedzictwa oraz prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. z 2017 r., poz.1674 z późn.zm.);
7. Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. 2024 poz. 1130 z późn.zm.);
8. Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (Dz.U. 2025 poz. 418 z późn.zm.);
9. Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (Dz.U. 2025 poz. 647 z późn.zm.);
10. Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. 2024 poz. 1478 z późn.zm.);
11. Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (Dz.U. 2024 poz. 1145 z późn.zm.);
12. Ustawa z dnia 12 stycznia 1991 r. o podatkach i opłatach lokalowych (Dz.U. 2025 poz. 707 z późn.zm.);
13. Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz.U. 2024 poz. 87 z późn.zm.);
14. Ustawa z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz.U. 2024 poz. 1491 z późn.zm.);
15. Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz.U. 2022 poz. 385 z późn.zm.);
16. Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz.U. 2022 poz. 2393 z późn.zm.);
17. Ustawa z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (Dz.U. 2020 poz. 164 z późn.zm.).

Inna dokumentacja

1. Poradnik metodycznym gminnego programu opieki nad zabytkami, Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, Warszawa 2008 rok
2. Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami na lata 2023-2026 (Uchwała nr 242 Rady Ministrów z dnia 8 grudnia 2023 r. M.P. 2023 poz. 1470)
3. Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego (współdziałanie, kultura, kreatywność) 2030 (Uchwała Nr 155 Rady Ministrów z dnia 27 października 2020 r. (M.P. 2020 poz. 1060)
4. Strategia rozwoju województwa kujawsko-pomorskiego do 2030 roku – Strategia Przyspieszenia 2030+ (Uchwałą NR XXVIII/399/20 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 21 grudnia 2020 r.)
5. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Kujawsko-Pomorskiego
6. Programu Opieki nad Zabytkami Województwa Kujawsko-Pomorskiego na lata 2025-2028 (Uchwała NR XII/199/25 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 26 maja 2025 r.)

7. Audyt krajobrazowy (Uchwała Nr LXI/851/23 Sejmiku Województwa Kujawsko-Pomorskiego z dnia 25 września 2023 r., obowiązuje od 25 grudnia 2023 r.)
8. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Brzozie (Uchwała Rady Gminy Brzozie NR XXVI/163/2018 z dnia 08 marca 2018 roku)
9. Biskup M., Wojna trzynastoletnia i powrót Pomorza do Polski, w: Historia Pomorza, t. I, cz. 2, red. G. Labuda, Poznań 1972.
10. Biskup M., Labuda G., Dzieje Zakonu Krzyżackiego w Prusach. Gospodarka – Społeczeństwo – Państwo – Ideologia, Gdańsk 1986.
11. Grążawski K. (red.), Dzieje Brodnicy, t. 1-2, Brodnica 1994, 2005.
12. Samsonowicz H. (red.), Polska w epoce Piastów, Warszawa 2008.
13. Salmonowicz S., Prusy Królewskie w XVII i XVIII wieku. Studia z dziejów ustroju i administracji, Toruń 2011.
14. Wajda K., Wieś pomorska na przełomie XIX i XX w. Zagadnienia społeczno-gospodarcze, Poznań 1964.
15. Atlas Historyczny Polski. Prusy Królewskie w drugiej połowie XVI wieku, red. M. Biskup, Warszawa 1961.
16. Kozłowski, J.K., Najdawniejsze dzieje ziem polskich, Warszawa 2007.
17. Chudziak, W., Archeologia ziemi chełmińskiej. Osadnictwo pradziejowe i średniowieczne, Toruń 2003.

Źródła internetowe:

<https://mapy.zabytek.gov.pl/nid/>

<https://zabytek.pl>

https://mapy.geoportal.gov.pl/imap/Imgp_2.html?gpmap=gp0